

Dalia Dilytė

ALBERTO VIJŪKO-KOJALAVIČIAUS
LIETUVOS ISTORIJOS VEIKĖJŲ
CHARAKTERISTIKOS TIPAI

Anotacija. Straipsnyje apžvelgta, kaip Albertas Vijūkas-Kojalavičius *Lietuvos istorijoje* charakterizuoja aprašomus legendinius ir istorinius asmenis. Buvo nagrinėtos tik tiesioginės, autoriaus lūpomis išsakytos charakteristikos. Apibendrinus tyrimą, pristatyta personažų apibūdinimo variantų klasifikacija, aptarta kiekvienos charakteristikos rūšies stilistika, nurodytos personažų charakterizavimo būdų ir principų sąsajos su antikinės istoriografijos principais.

Raktiniai žodžiai: lietuvių literatūra (lotynų); Albertas Vijūkas-Kojalavičius; istoriografija; personažų poetika.

Šio straipsnio tikslas yra išnagrinėti Kojalavičiaus pasirinktus *Lietuvos istorijos* veikėjų tiesioginio, paties autoriaus išsakyto charakterizavimo būdus ir principus. Specialių šiam klausimui skirtų tyrimų ligi šiol nėra. Turime tik trumpų su šia tema susijusių užuominų bendro pobūdžio veikaluose¹.

Albertas Vijūkas-Kojalavičius istorijos procesą suvokia kaip bendruomeninių darinių lyderių, valstybių valdovų, talentingų karvedžių veiksmų rezultatą. Todėl jo *Lietuvos istorijos* pasakojimas yra sutelktas aplink aprašomus legendinius ir istorinius asmenis. Autoriaus akimis žiūrint, jie yra istorijos veikėjai ir kūrėjai, tad jis juos padaro ir savo

¹ Jurgis Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*, paruošė J. Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas, 1977, p. 132; Eugenija Ulčėnaitė. Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 265–266.

kūrinio veikėjais. Visose abiejų dalių skyrių, autoriaus pavadintų knygomis, antraštėse randame įtakingiausių lyderių ar valstybės valdovų vardus. Pavyzdžiui, „De rebus Lituano- rum obtinente rursus principatu familia Iuliani Dorsprungi“ (Ko. I, p. 131); „De rebus Lituano- rum sub Sigismundo II principe“ (Ko. II, p. 317)² ir pan. Kūrinio tekste autorius stengiasi pats pristatyti skaitytojui svarbiausius aprašomus personažus, pateikdamas jų charakteristikas. Daugiausia dėmesio jis skiria bendruomenių ir valstybių lyderių charakteristikoms, bet dažnai apibūdinami ir, autoriaus nuomone, reikšmingais poelgiais Lietuvos valstybei nusipelnę ar žalos jai padarę didikai, karo vadai bei kiti asmenys. Svetimų kraštų žmonės apibūdinami retai.

Istorijos kūrinio personažų charakteristika yra labai seną tradiciją turintis reiškiny- s, iš istoriografijos anksti perėjęs į grožinę literatūrą. Šį reiškinį sukūrė antikinė istoriografija. Ji suformavo ir pagrindinius veikėjų charakterizavimo principus. Be abejo, istorijos kūrinio veikė- jus charakterizuoja jų pasakytos kalbos, veiksmai, santykiai su kitais personažais. Tokio pobūdžio charakteristika paprastai vadinama ne- tiesiogine. Be šio, antikinė istoriografija paliko savitą ir ryškų veikėjo pristatymo būdą, pateikdama tiesioginės jo charakteristikos modelį. Pasirinkęs šį būdą, autorius pats apibūdina personažo būdą bei kitas ypatybes, kurių visumą romėnai vadino *mores*, o graikai – *ethos*. Ši visuma buvo suvokiama esanti suformuota dviejų veiksmų: įgimtų

² Albertas Vijūlas-Kojalavičius, *Historiae Lituanae pars prior: De rebus Lituano- rum ante susceptam Christianam religionem coniunctionemque Magni Lituaniae Du- catus cum Regno Poloniae libri novem*, auctore p. Alberto Wiiuk Koialowicz, Soc. Iesu s.t.h.d., Dantisci: Sumptibus Georgii Försteri, 1650; idem, *Historiae Lituanae a coniunctione Magni Ducatus cum Regno Poloniae ad unionem eorum dominiorum libri octo*, auctore Alberto Wiiuk Koialowicz, Societatis Iesu s. theologiae doctore, Antverpiae: Apud Iacobum Meursium, 1669. – Visos kitos citatos yra paimtos iš: Albertas Vijūlas-Kojalavičius, *Lietuvos istorija*, iš lot. k. vertė L. Valkūnas, (*Litua- nistinė biblioteka*), Vilnius: Vaga, ¹1988 (²1989). Tais atvejais, kai tyrimui reikėjo itin tikslaus pažodinio vertimo, šitai atliko straipsnio autorė. Tai nurodoma nuo- rodose. – Čia cituotų kūrinio knygų pavadinimai lietuviškai skamba taip: „Apie lietuvių praeitį, kai prie valdžios grįžo Dausprungo šeima“ (p. 124); „Apie lietu- vių praeitį, kai valdė Žygimantas II“ (p. 594).

ir įgytų dalykų. Štai Salustijus, užsiminęs apie garsų Romos istorijos asmenį, sako: „Sed quoniam nos tanti viri res admonuit, idoneum visum est de natura cultuque eius paucis dicere“ (Sall. *Iug.* 95, 2–4)³. Salustijus čia pareiškia charakterizuosiąs Sulą dviem aspektais: nurodydamas gimstant žmogaus atsineštus bruožus (natura), tarp jų ir kilmės ženklą, ir žmogui gyvenant aplinkos, ugdymo, lavinimosi ir kitų veiksmų suformuotas ypatybes (cultus). Nusakęs aspektus, pateikia tokią Sulos charakteristiką:

Igitur Sulla gentis patriciae nobilis fuit, familia prope iam extincta maiorum ignavia; litteris Graecis atque Latinis iuxta atque doctissime eruditus, animo ingenti, cupidus voluptatum, sed gloriae cupidior; otio luxuriose esse, tamen ab negotiis numquam voluptas remorata, nisi quod de uxore potuit honestius consuli; facundus, callidus et amicitia facilis, ad simulanda negotia altitudo ingeni incredibilis, multarum rerum ac maxime pecuniae largitor. Atque illi felicissimo omnium ante civilem victoriam numquam super industriam fortuna fuit multique dubitare, fortior an felicior esset. Nam postea quae fecerit, incertum habeo, pudeat an pigeat magis disserere.⁴

Matome, kad autorius realizuoja savo planą, iš tiesų nurodydamas ir įgimtas, ir įgytas Sulos ypatybes, bet aprašo jas sumišai, palikdamas skaitytojui atsirinkti pačiam.

³ „Kadangi pasakodamas paminėjau tokį žymų vyrą, atrodo, tinka keletą žodžių pasakyti apie jo būdą ir papročius, nes kitoj vietoje neketinu apie jį kalbėti“. Čia ir toliau cituojamas Anastazijos Kašinskaitės vertimas: Gajus Salustijus Krispas, *Katilinos sąmokslas. Jugurtos karas*, Iš lotynų kalbos vertė Anastazija Kašinskaitė, Vilnius: Vaga. 1973.

⁴ „Sula, kilęs iš senos patricijų giminės, iš šeimos, beveik visai užmirštos dėl prosenių menkumo, buvo labai gerai susipažinęs kaip su graikų, taip ir su romėnų literatūra; vyras didžiadvasis, godus smagumų, bet dar labiau garbės, laisvalaikį skyrė malonumams, tačiau smagumai jo neatitraukdavo nuo pareigų, tik su žmona galėjo garbingiau pasielgti; buvo iškalbus, sumanus, draugiškas, mokąs neįtikėtinai meistriškai apsimesti, dosnus visokio turto, bet ypatingai pinigų dalintojas. Nors jis buvo laimingiausias iš visų žmonių, bet prieš laimėjimą pilietiniame kare jo laimė niekuomet nebuvo didesnė už jo darbštumą, ir daugelis abejoja, ar jis buvo drąsesnis, ar laimingesnis. Ką jis paskui padarė, nežinau, ar gėda, ar baisu kalbėti“.

VIENTISINĖS CHARAKTERISTIKOS

Salustijaus pateikta charakteristika priskiriama vientisinių charakteristikų tipui. Vientisinės charakteristikos variantais naudojasi ir Livijus, pateikdamas platesnį aprašomojo asmens apibūdinimą ir paskui dažnai prie to nebegrįždamas. Visetą sudaro Katono (Liv. XXXIX, 40, 4), Emilijaus Paulo (Liv. XLV, 41), Antiocho Epifano (Liv. XL, 1, 20) ir daugelio kitų personažų charakteristikos. Charakterizuodamas aprašomus asmenis, Livijus per atskirynes kuria romėnų tautos vaizdą⁵. Aprašęs romėnų karus su samnity ir pasakęs, kad karvedžiui Papirijui Bėgikui už nuopelnus buvo suteikta teisė triumfuoti, Livijus taip pristato (Liv. IX, 16, 12–19) veikėją:

Et fuit vir haud dubie dignus omni bellica laude, non animi solum vigore, sed etiam corporis viribus excellens. Praecipua pedum pernicitas inerat, quae cognomen etiam dedit; victoremque cursu omnium aetatis suae fuisse ferunt seu virium vi, seu exercitatione multa; cibi vini que eum capacissimum; nec cum ullo asperiores, quia ipse invicti ad laborem corporis esset, fuisse militiam pediti pariter equitique; equites etiam aliquando ausos ab eo petere, ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris; quibus ille: „ne nihil remissum dicatis, remitto, inquit, ne utique dorsum demulceatis, cum ex equis descendetis“. Et vis erat in eo viro imperii ingens pariter in socios civesque. Praenestinus praetor per timorem segnius ex subsidiis suos duxerat in primam aciem; quem cum inambulans ante tabernaculum vocari iussisset, lictorem expedire securem iussit. Ad quam vocem exanimi stante Praenestino „agedum, lictor, excide radicem hunc“ inquit „incommodam ambulantis“ perfusumque ultimi suplici metu multa dicta dimisit. Haud dubie illa aetate qua nulla virtutum feracior fuit, nemo unus erat vir, quo magis innixa res Romana staret. Quin eum parem destinant animis magno Alexandro ducem.⁶

⁵ Friedrich Klinger, *Römische Geisteswelt*, München: Verlag H. Ellermann, 1961, p. 444–450.

⁶ „Tai buvo, be abejo, visokeriopus kario šlovės vertas vyras, išsiskiriantis ne tik dvasios guvumu, bet ir kūno pajėgumu. Buvo itin eiklių kojų, davusių jam pravardę; pasakojama, kad ar dėl vidinio pajėgumo, ar dėl daugelio pratybų tais laikais bėglumu jis pralenkdavo visus. Galėjo labai daug suvalgyti ir išgerti. Kadangi jo paties kūno neįveikdavo jokie vargai, tai ir pėstininkų, ir raitelių karo tarnyba nė pas vieną karvedį nebuvo sunkesnė kaip pas jį. Sykį raiteliams,

Šioje charakteristikoje Livijus ne tik išvardija Papirijaus kūno ir sielos savybes, bet ir pateikia jų pasireiškimo pavyzdžių. Pasakęs, kad jis buvo labai ištvermingas karo vadas ir tokio pat ištvermingumo reikalavo iš karių, papasakoja atsitikimą su raiteliais, o norėdamas pailiustruoti jo valdingumo gebėjimą (vis imperii), parodo, kaip pasielgė su bailoku Prenesto miesto pretoriumi.

Vientisinių charakteristikų tipą iš antikinės istoriografijos perėmė vėlesnių laikų istorijos rašytojai. Kojalavičiaus Lietuvos istorijoje jos irgi dažnos. Legendinis Vaidevutis apibūdinamas taip: „Ausus est tamen rem arduam aggredi Veidewutas, aetate grandis, familia copiosus, tribu Alanus. Fuerat viro a natura ingenium versatile et audax atque in agendo dexteritas mira; accedebat quod diuturnis extra patriam stipendiis fortitudinisque militaris opinione et inter suos princeps haberetur, et inter hoste clarus“ (Ko. I, p. 15)⁷. Pirmiausia Kojalavičius pateikia Vaidevučio amžiaus ir kilmės nuorodas. Paskui pereina prie įgimtų (a natura) ypatybių, pabrėždamas dvi jo prigimties (ingenium) savybes. Sumanumą, gebėjimą tučtuojau taikliai reaguoti į iškilusius sunkumus ir puikiai veikti įvairiose srityse išreiškia junginiu „ingenium versatile“, kuriuo Livijus irgi apibūdina kai kuriuos savo veikėjus. Pavyzdžiui, garsųjį Marką Porcijų Katoną jis charakterizuoja

išdrįsusiems prašyti, kad už sėkmingą žygį palengvintų mankštos ir darbų vargą, atsakė: „Idant nesakytumėte, kad nieko nepamažinau, pamažinsiu štai ką: galite nepaglostyti žirgo nugaros, nusėdę nuo jo“. Tame vyre glūdėjo ir milžiniškas valdingumas tiek sąjungininkų, tiek piliečių atžvilgiu. Prenesto pretorius iš baimės lėtai vedė saviškius iš atsarginių vietos į pirmąsias eiles. Liepęs jį pašaukti, vaikštinėdamas prie vado palapinės Papirijus įsakė liktoriui iš virbų ryšulio išimti kirvį. Tai išgirdęs, prenestietis stovėjo kaip stabo ištiktas, o jis, taręs: „Na, liktoriau, nukirsk šią šaknį, trukdo vaikščioti“, liepė eiti šalin, mirties siaubo persmelktam žmogui paskyręs tik baudą. Be abejo, tais laikais jokia kita teigiama ypatybė nebuvo naudingesnė už šią, tik ant šio vyro pečių laikėsi Romos valstybė. Juk žmonės įsitikinę, jog dvasia jis prilygo Aleksandriui Didžiajam“. – Šią ir kitas antikos rašytojų citatas vertė straipsnio autorė.

⁷ „Vis dėlto išdrįso šio sunkaus darbo imtis Vaidevutis, žmogus senyvas, kilęs iš turtingos šeimos, alanas. Iš prigimties guvaus proto ir drąsus, tas vyras rodė nuostabų veiklumą, be to, nuolatos būdamas tolimuose žygiuose į svetimus kraštus, garsėjo kaip narsus karys, ir tarp savųjų pirmas, ir tarp priešų žymus“ (p. 50).

taip: „huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceret, quodcumque ageret“⁸. Kita Vaidevučio prigimties savybė – beatodairiška drąsa (ingenium audax). Žinome, jog žodis „audax“ yra *vox media*, bet čia jis, be abejo, turi teigiamą prasmę: taip apibūdintas žmogus nesvyruodamas ryžtasi imtis sudėtingiausių darbų ir žygių. Beje, tokio darbo nuoroda ir prasideda Vaidevučio charakteristika: pavartodamas tos pačios šaknies, kaip ir žodis „audax“, veiksmažodį „audere“, autorius, pasitelkęs kopimo į stačią pakriūtę vaizdą skaitytojo sąmonėje turinčius suformuoti žodžius (rem arduam aggredi), praneša, kad šis veikėjas išdrįso pradėti labai sunkų darbą. Livijus žodžiu „audax“ apibūdina legendinio didvyrio, romėnų laikyto nacionaliniu herojumi, Mucijaus Scevolos žygdarbį (Liv. II, 12, 3). Toliau Kojalavičius akcentuoja ypatingą, nuostabą keliantį Vaidevučio veikmės miklumą (in agendo dexteritas mira) ir atskiru sakiniu nusako, jog niekas jo nepralenkė ilgų tolimų žygių į svečias šalis ir karinės narsos, energijos, fizinio pajėgumo bei ištvermės (fortitudinis⁹) šlove. Tiesioginę Vaidevučio charakteristiką papildė ten pat pateikta jo kalba, rodanti jo sumanumą, žmonių psichologijos išmanymą ir iškalbingumą.

Antros *Lietuvos istorijos* dalies kai kurių knygų padžioje apibūdinami pradėję eiti pareigas valdovai. Pirmą knygą prasideda labai nepatraukliu Skirgailos (čia vadinamo Kazimieru I Skirgaila) pristatymu. Pirmiausia akcentuojamas jo sielos nepastovumas, žiaurumas, prabangos pomėgis: „Quamquam enim inconstantiore animo repentinisque in ferociam affectibus Casimirus esset, a natura tamen proclivis in ea vitia, que otio aluntur, illi genius non vanam speciem faciebat, pronius fore, ut recentem illam supremi Magistratus potestatem magis in luxus materiam, quam in occasiones novandarum rerum insumant“¹⁰.

⁸ Liv. XXXIX. 40. 5: „ Iš prigimties jis buvo toks sumanus, kad, sakytum, yra gimęs viskam, kad ir ką darytų“.

⁹ Žodis reiškia ir fizinę, ir dvasinę stiprybę.

¹⁰ „Nors Kazimieras buvo nepastovios sielos ir nelauktai į žiaurumą nukrypstančių jausmų, tačiau kadangi iš prigimties buvo linkęs į tas ydas, kurios

Be įprastų žmogaus vidui nusakyti sąvokų (animus, natura), čia Kojalavičius pavartoja retą, tik dar vienoje, be šios, charakteristikoje pasitelktą žodį „genius“, reiškiantį vyro gyvybingųjų galių ir dvasinių ypatybių visumą. Tolesnis charakteristikos tekstas atlieka pavyzdžio, iliustracijos paskirtį, jame dėstoma, kaip tos ypatybės reiškėsi:

Nam licet Casimirus Romanis sacris simul cum Rege fratre Cracoviae initiatu fuisset, nihilominus instituto Russorum, inter quas adoleverat, Graecis ritibus addictior Catholicae religionis apud subditos populos promovendae negligens, curam omnino dimiserat aut ad postremas relegarat. Neque intentior in eam Reip. Partem, quae civilia negotia complectitur, dies solidos per commessationes ducere solitus cum ex crapula raro sibi sufficeret, publico prope nunquam par erat. Convivorum exitus plerumque caedibus funestabat na aut longe ante conceptas suspiciones feralibus inter calices sententiis in capita vindicabat, aut si quae fortuito ad mensam offensae occasio dabatur, ipse per se repentino ictu aliquem conficiebat, quo mortis. (Ko. II, p. 2).¹¹

Vytauto charakteristikos pradžioje pranešama, kad jis pradėjo naują valstybės sėkmės laikotarpį, taip akcentuojant jo įnašą, o po to duodamas jo asmenybės apibūdinimas:

Alexander Vitoldus, Magnus Lituaniae Dux renunciatus, novam reipublicae fortunam orditur, quae quamquam hactenus non poenitenda fuerit, et deinceps satis florens, nunquam tamen aut rerum gestarum gloria, aut imperii amplitudine augustior, quam Vitoldo Principe. Vir erat ingenio vehemente atque otii

tarps ta nieko neveikiant, jo vidinių ypatybių visuma kėlė netuščią viltį, kad gautąją aukščiausių pareigų galia veikiau naudosis kaip pagrindu prabangai, o ne permainingų progoms“. Vertė straipsnio autorė.

¹¹ „Mat nors Kazimieras kartu su broliu karaliumi ir buvo Krokuvoje priėmęs Romos tikėjimą, tačiau, auginamas pagal rusų papročius, labiau buvo prisirišęs prie graikų apeigų, todėl nesirūpino tarp savo valdinių platinti katalikų tikėjimą, šį reikalą arba visai užmesdamas, arba į paskutinę vietą nustumdamas. Nerodė didesnio uolumo ir dėl kitų viešųjų reikalų: dienų dienas dažniausiai praleisdavo lėbaudamas, retai kada atsipagirioldavo ir bemaž niekada nepajėgdavo atsidėti visuomenės reikalams. Puotavimai dažniausiai baigdavosi žudynėmis; mat niekam nieko bloga neįtariant, jis imdavo užgaulioti žmones įžeidžiamais posakiais, o jeigu kartais jam prie stalo rasdavosi proga užsigauti, pats staigiu kirčiu ar dūriu stengdavosi ką pribaugti; šitaip už kokius menkniekius prarado gyvastį nemaža kunigaikščių kilmės vyrų“ (p. 302–303).

impatiens et quemadmodum famae ac proferendi imperii avidiori nunquam bellorum materia deerat, ita vix aliquando in susceptis expeditionibus ab eventu destituebatur a puero militaribus artibus innutritus solitusque impigre exequi, quae animo destinaret (Ko. II, p. 34).¹²

Autorius pabrėžia Vytauto karštą prigimtį (ingenium vehemens), veiklumą, karingumą, žygių sėkmę aiškindamas ugdymu ir patyrimu, kurie išreikšti vaizdingu pasakymu: „nuo berniuko amžiaus penėtas karo mokslu“ (a puero militaribus artibus innutritus).

Antros kūrinio dalies trečiosios, Švitrigailai skirtos, knygos pradžioje pirmiausia pateikiama valdovo charakteristika, teigianti, kad jame nebuvo nieko, kas verta valstybės lyderio postu: „Nihil in eo erat dignum Principatu. Homo furiosus ac crapula infamis, qui Vitoldo imperante non levibus cladibus Lituaniam affixerat“ (Ko. II, p. 140)¹³. Pirmas autoriaus suteiktas epitetas „furiosus“ apibūdina Švitrigailą kaip aistrų ir jausmų nevaldantį, šėlsmo ir dūksmo apimtą žmogų. Toliau pasakojant apie Švitrigailos siekį rodyti savarankiškumą ir nepriklausomybę nuo Lenkijos, pavartotas tą patį reiškiantis žodis „furibundus“ ir jau ne tik šėlsmą, bet ir beprotybę reiškiaš „semens“, nurodoma, kad Švitrigaila elgėsi necivilizuotai, barbariškai ir tai pailiustruojama pavyzdžiais:

Non diu eius favoris Iagelo pretium tulit ab homine furibundo ac prope semente. Vix dum peracto Vitoldi funere se sua auctoritate velut Magnum Ducem ferre; Regem non solum non observare, sed barbare plane habere, impudenter ei carceres suos novennales atque iterata exilia exprobrare, non dissimulare, sed palam gloriari, quod Regem in sua potestate haberet; Poloniae nationis homines in curia

¹² „Paskelbus Aleksandrą Vytautą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, prasidėjo valstybėje klestėjimo laikai; tiesą sakant, ir prieš jį Lietuvos reikalais negalima buvo skųstis, ir po jo valstybė klestėjo, tačiau niekada ji nei žygių šlove, nei valdomų žemių platumu nebuvo didingesnė, kaip viešpataujant Vytautui. Tai buvo karštos prigimties, be galo veiklus vyras; troško garbės ir naujų valdų, todėl jam niekada netrūko progų kariauti, o pradėjęs koki žygi, retai kada nesusilaukdavo sėkmės; iš mažens perpratęs karo gudrybes, paprastai be vargo pasiekdavo tai, kam pasiryždavo“ (p. 332).

¹³ „Vis dėlto stigo valdovui būtinų savybių: garsėjo ūmiu būdu, girtuokliavimu, be to, Vytauto laikais padarė Lietuvai galybę visokiausių bėdų“ (p. 430).

agentes contemnere ac probris afficere, literas ex Polonia missas intercipere, signa earum violare, cum liberet conscindere (Ko. II, p. 141).¹⁴

Neigiamos lyderio charakteristikos pavyzdys būtų ir Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Žygimanto I apibūdinimas:

Avaritia simul ac crudelitate, utraque labe Principibus periculosissima, apud suos intoleranda, apud externos infamis. Post addicta non pridem fisco Monvidi ac Rombowdi ampla patrimonialia sensim ei praedae insuescere opulentissimi cuiusque fortunae inhiare, si cupiditati pudor aut metus aliquorum frenum inieceret, in eorum vitam occulte grassari. Atque ut avaritiam non diu morata est sua comes crudelitas, ita crudelitatem cito subsequuta mater suspicionum metus. Quibus ministris Principatus Sigismundi in Tyrannidem prolapsus est. Nemini fidere, apud quos aliquid potentiae videret, eos ut suspectos cavere, quos ipse nulla causa suspectos sibi fecisset, ut hostes persequi. Georgium Linguenium Miscislaviensium Ducem patrimonio ac rebus omnibus exutum, carceribus Trocensibus addidit. Alexandrum Sluscensem, Kopysi cum universa familia captum, Kiernouiam relegat, coniugem eius cum filiis Simone ac Michaelae Ucia-nae privatam vitam agere cogit. Plures falsis criminibus suo iussu accusatos reos capitis peragit. Ipse omnibus execrandus omnes metuit, etiam infimos. Si quando de palatio prospectans in subiectam aream, aliquos amice colloqui advertit, de se agitari serones suspicatus, nisi singuli seorsim interrogati concorditer responso calumniam refutassent, ut rebellionis reos in propinquum lacum mergi iubet. Auro omni ac re familiari pretiosa damnatorum procerum in regiam sublata, vacuas opibus possessiones atque arces inter agasones ac similes sortis homines distribuit. Nullum tolerat, qui aliquid non eius arbitrio, sed aut Superiorum Principum beneficio, aut sanguinis iure possideret (Ko. II, p. 173–174).¹⁵

¹⁴ „Neilgai jautėsi dėkingas Jogailai šis pasiūtėlis ir beprotis. Vos palaidojus Vytautą, jis pradėjo taip savavališkai elgtis, nelyginant jau būtų paskelbtas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu: nepaisė karaliaus, žiūrėjo į jį lyg į svetimą, prikaišiodamas devynerių metų įkalinimą bei pakartotinius trėmimus, puikuo-damasis visiems tiesiai į akis sakė, kad karalius esąs jo rankose, niekino lenkus, esančius rūmų tarnyboje, ir juos bjaurojo, be to, įsakė sulaikyti iš Lenkijos siun-čiamus laiškus, laužyti jų antspaudus, o kartais – plėšyti“ (p.431).

¹⁵ „Dėl godumo ir žiaurumo, valdovams pavojingų ydų, jo ėmė neapkęsti savieji ir niekinti svetimieji. Neseniai paėmęs išdo naudai dideles Manvydo ir Rumbaudo tėvonijas, jis ilgainiui priprato prie šitokio grobikavimo: nuolat ty-kojo kiekvieno aukštesnės kilmės žmogaus turtų; jeigu kartais gėda ar baimė tramdė jo potroškius, spėndė visokias pinkles jų gyvybei. Kaip nepasotinamas godumas neilgai trukus pažadino žiaurumą, savo nuolatinį palydovą, taip ir

Pirmaisiais charakteristikos žodžiais pristatytos ydos (*avaritia et crudelitas*) autoriaus įtaigiai pateikiamos, pavartojus retorinę paraleliškumo figūrą (apud suos intolerandos, apud exteros infamis), taip iš karto pasakant neigiamą požiūrį į šį personažą. Toliau visur dominuoja pejoratyvinės konotacijos leksika (*labes, intolerandos, infamis, inhiare, praeda, suspicio, tyrannis*). Tarp šių žodžių du pavartoti itin vaizdingi: „*labes*“, reiškiantis pražūtingą slydimą žemyn, gręšiantį dideliu pavojumi, ir „*inhiare*“, kurio pirmoji reikšmė yra susijusi su žvėries pražiotų kąsti nasrų vaizdu, o perkeltinė reiškia gviešimąsi, kėsinimąsi. Viešpataujant tokioms ydoms, autoriaus teigimu, principatas virto tironija. Romėniškus terminus vartojantis Kojalavičius perima Augusto laikų valdymo formos pavadinimą. Jo supratimu, kaip ir Augusto laikais, principatas – tai tokia valdymo forma, kai valdovas yra savo tautos lyderis, paisantis visuomenės ir valstybės interesų. Tironija yra priešinga tam sąvoka: tironas paiso tik savo labo, piliečius apiplėšinėja, žudo ir laiko priešais, todėl jų bijo. Baimė daro jį nepaprastai įtaringą. Toks tirono apibūdinimas į Europos politines teorijas perėjo iš antikinių autorių (Plat. *Rep.* 565d–579e; Cic. *De rep.* I, 65–68; II, 45–50; Sen. *De ira*, III, 11; *De clem.* XII, 1). Išvardijęs tironu tapusio Žygimanto ydas, Kojalavičius duoda konkrečių jų reikšimosi pavyzdžių.

žiaurumas greitai pavirto įtarumo įkvėpėja – baime. Šitokių aistrų apsėstas, netruko virsti tikru tironu. Nepasitikėjo nė vienu žmogumi: matydamas, kad tas ar kitas turi šiek tiek galios, jų vengė kaip įtartinų; kurią pats be jokios priežasties skriaudė, tą persekiojo kaip priešą. Jurgį Lengvenaitį, Mstislavo kunigaikštį, įmetė į Trakų kalėjimą atėmęs iš jo tėvoniją ir visus turtus; suėmęs Kopylyje su visa šeimyna, Aleksandrą, Slucko kunigaikštį, išsiuntė į Kernavę, tuo tarpu jo žmoną su sūnumis Simonu ir Mykolu privertė gyventi Utenoje, nelyginant tai būtų paprasti žmonės. Jo įsakymu daugybė žmonių buvo melagingai apkaltinta ir pasmerkta mirti. Visų keikiamas, pats bijojo net pačių žemiausių. Pažvelgęs iš rūmų į aikštę apačioje ir išvydęs draugiškai būrelyje šnekučiuojančius sutartinai nepatvirtindavo, jog apkalbų nebuvo nė kvapo, juos visus kaip maištininkus įsakydavo prigirdyti artimiausiame ežere. Pasmerktųjų didikų auksą bei šeimos brangenybes sugabenus į kunigaikščio rūmus, apiplėštas valdas ir pilis dalijo žirgininkams ir panašioms žmonėms. Nekentė visų, gavusių turtą ne iš jo, o iš anksčiau viešpatavusių valdovų arba paveldėjusių iš tėvų“ (p. 461).

Antikiniai istorikai, papasakoję apie veikėjo mirtį ar žūtį, dažnai pateikia vientisinę jo charakteristiką. Seneka Retorius (Sen. *Suas.* VI, 21) šį dalyką yra taip pakomentavęs: „Kai tik papasakojama apie kokio nors didžio vyro mirtį, tuoj tarytum laidotuvių kalboje pateikiamas viso gyvenimo išdėstymas. Jį sykį ar kitą padarė Tukididas, keletui asmenų pritaikė Salustijus, o dosnūs Titas Livijus suteikė visiems didiems vyrams. Vėliau gyvenę istorikai tai vartojo daug plačiau“. Manoma, kad Livijus tokį charakteristikos būdą noriai vartojo dėl romėnų tradicinių laidotuvių kalbų įtakos. Žvilgsnis po mirties į istorinį herojų leidžia autoriui tarsi vienu žvilgsniu aprėpti visą jo gyvenimą ir duoti moralinį jo veiksmų įvertinimą. Štai minėtas romėnų istorikas, kitomis charakteristikomis sukūręs lemtingo Romos istorijai Kamilo vaidą¹⁶, paminėjęs, kad Kamilas mirė nuo Romoje siautusių maro, pateikia tokį paskutinį šio personažo apibūdinimą:

Fuit enim vere vir unicus in omni fortuna: princeps pace belloque priusquam exulatum iret, clarior in exilio, vel desiderio civitatis, quae capta absentis imploravit opem, vel felicitate, qua restitutus in patriam secum patriam ipsam restituit; par deinde per quinque et viginti annos – tot enim postea vixit – titulo tantae gloriae fuit dignusque habitus quem secundum a Romulo conditorem urbis Romanae ferrent.¹⁷

Šiek tiek panašus yra *Lietuvos istorijos* karvedžio Dovydo apibūdinimas:

Dux legionis Davides, foris bello fortunatissimus, domi summis honoribus et Principis affinitate (cuius filiam in connubio habebat) primus, cum populabundo agmine Mazoviam in reditu divexaret, memorabili equitis cuiuspiam audacia

¹⁶ Erich Burck, „Die Gestalt des Camillus“, in: *Wege zu Livius*, herausgegeben von Erich Burck, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1967, p. 310–328.

¹⁷ Liv. VII, 1, 9–10: „Mat šis vyras išsiskyrė iš kitų bet kokiomis aplinkybėmis: prieš išvykdamas į tremtį, jis ir taikos, ir karo metu visur buvo pirmas, dar labiau išgarsėjo tremtyje ir dėl valstybę kamavusio ilgesio, kai, paimta į nelaisvę, meldė jo, esančio svetur, pagalbos, ir dėl sėkmės, kai atstačius jo teises tėvynėje, jis atstatė ir pačią tėvynę. Paskui dvidešimt penkerius metus (mat tiek dar gyveno) jį lydėjo didžiulė šlovė ir žmonių ištikinimas, jog vertas antrojo po Romulo Romos įkūrėjo vardo“.

interiit. Dignus Heros meliore fato. Ea illi semper fuerat tractandae rei bellicae seu peritia, seu fatalis quaedam felicitas, ut nullam fere hactenus expeditionem susceperit, quam non magnis successibus conclusisset. Praecipua illi bellandi vincendique momenta incredibili celeritate constabant (Ko. I, p. 275).¹⁸

Ir Livijaus, ir Kojalavičiaus personažų charakteristikoje randame žodžius „fortuna“ (fortunatus) ir „felicitas“, „princeps“ ir „primus“ apibūdinančius jų aptariamus veikėjus kaip sėkmės lydimus lyderius. Kojalavičiaus charakteristikos pradžioje pasitelkia antitezę (foris – domi), kurios kontrastingą prigimtį anuliuoja paralelizmo ženklų pažymėtas prasminis lygmuo: ir svetur, ir namie Dovydą lydėjo šlovę atnešusi sėkmė. Toliau autorius ją vadina fatališka, lemties skirta laime (fatalis felicitas), nors bando pateikti ir racionalų jos paaiškinimą: sėkmingus žygius ir pergales lėmė puikus karybos išmanymas, gebėjimas neįtikimai sparčiai veikti. Labai poetiškai Kojalavičius išsako gailėstį dėl šio veikėjo žūties. Pavadina jį herojumi (jau romėnai šiuo žodžiu vadindavo ne tik mitologijos personažus, bet ir itin nusipelnčius žmones¹⁹), vertu geresnės lemties, matyt, turėdamas galvoje tai, kad galėjo ilgiau gyventi. Junginį „meliore fato“, pasirinkęs jo daugiskaitos formą (vienaskaitos variantas netinka hegzametro eilutei), pavartojo Vergilijus (Verg. *Aen.* VI, 546), į vieno *Eneidos* personažo lūpas įdėjęs sentencija tapusį linkėjimą, kad pagrindinis poemos veikėjas Enėjas sulauktų geresnės lemties už jį. Paskui vienaskaitos formą „meliore fato“ savo *Istorijoje* pavartojo Tacitas (Tac. *Hist.* III, 1). Kojalavičius žodžius „meliore fato“ sujungė su žodžiu „dignus“. Prie Vergilijaus

¹⁸ „Dėl vieno bajoro nepaprastos drąsos žuvo pulko vadas Dovydas, garsus svetimuose kraštuose karo žygiais, o tėvynėje aukščiausiomis pareigybėmis ir giminyse su valdovu, kurio dukterį buvo vedęs; jis žuvo tada, kai grįždamas su kariuomene namo, siaubė Mazoviją. Šis didvyris iš tiesų buvo vertas geresnio likimo. Visada jis rodydavęs tokį karinį sumanumą, visada jį lydėjusi tokia lemtinga sėkmė, kad ligi tol bemaž nebuvo ėmęsis žygio, kurio nebūtų labai sėkmingai užbaigęs. Ir sėkmingai kovodavo, ir pergales laimedavo dėl to, kad mokėjo nepaprastai greitai susirengti į žygi“ (p. 213).

¹⁹ Ciceronas herojais vadina Katoną (Cic. *Ad Att.* I. 17. 9), Platoną su Aristotelium (Cic. *De rep.* III. 12).

reminiscencijos prijungęs garsios Horacijaus frazės „dignum laude virum Musa vetat mori“ reminiscenciją, jis apgaubė savo personažą antikinųjų herojų didybės skraiste ir paženklino jo lemtį poezijos ženklų.

Pranešęs apie kunigaikščio Kazimiero mirtį, autorius pateikia būsimojo šventojo apibūdinimą:

Universam eius temporis famam occupavit vita Casimiri Principis virtute admirabili inter privatam Regii palatii umbram acta. A teneris ille perquam addictus pietati ostenderat animum non omino a publico abhorrentem, non tam sua propensione, quam parentis reverentia. At ubi ad regnum Hungariae vocatus ex fluxa suorum fide didicit, quantum in rebus humanis inane esset, ita animum ad rerum divinarum disciplinam converterat, ut nihil mortale deinceps saperet. Vilnae mortuus, maiore populi veneratione, quam quae profanis Principum cineribus exhibetur, elatus est ad funus tumulatustusque in principe urbis templo, D. Stanislai dicto (Ko. II, p. 250).²⁰

Pirmiausia pabrėžiama nuostabi Kazimiero dorybė (admirabili virtute). Įdomu, kad daugiareikšmio žodžio „virtus“, be kitų reikšmių, išsakančio ir kario narsumą, ir valstybės vyro atsidavimą bendram labui, sumanumą ir kitokias teigiamas ypatybes, Kojalavičius nevartoja daugybei kūrinyje paminėtų karių ir valdovų charakterizuoti. Jis labai retai taiko šį žodį ir suteikia jam krikščioniškosios dorybės prasmę. Visas tolesnis charakteristikos tekstas skirtas parodyti Kazimiero siekiui gyventi ne audringą politiko, o nuo žemiškųjų reikalų nutolusio Dievo garbintojo ir tarno gyvenimą. Pirmiausia pavartoja metaforą „inter privatam umbram“ („privačiame šešėlyje“) nuorodoma, kur ir kaip minėtoji dorybė buvo ugdoma ir realizuojama. Toliau sakoma,

²⁰ „Visus to meto darbus ir žygius nustelbė kunigaikščio Kazimiero gyvenimas, praleistas nuostabiai dorai, užsidarius karaliaus rūmuose. Iš pat mažumės jis didžiai garsėjo pamaldumu, nors jo širdis nesišalino ir valstybės reikalų, bet ne todėl, kad pats į juos būtų labai linkęs, o veikiau iš pagarbos tėvui. Kai, pakviestas į Vengrijos sostą, patyrė iš saviškių lengvabūdiško patiklumo, kokie tušti žmonių reikalai, jis nukreipė savo širdį į Dievą ir vėliau jau niekad nesirūpino mirtingųjų reikalais. Vilniuje miręs, jis buvo palydėtas su kur kas didesne žmonių pagarba nei ta, kuri rodoma mirusiems kunigaikščiams, gyvenusiems kaip atsiskyrėliai, ir palaidotas miesto bazilikoje, šv. Stanislavo katedroje“ (p. 533).

kad Kazimieras buvo nepaprastai (perquam) atsidavęs pamaldumui. Žodis „addictus“, kuriuo tas atsidavimas apibūdinamas, turi labai stipraus prijungimo, pririšimo prie kokio nors dalyko, net pasmerkimo tam dalykui prasmę. Du kartus charakteristikoje pavartotas žodis „animus“ parodo dvi šio veikėjo sielos, taigi, dvasinio pasaulio puses. Pirmą sykį autorius šiuo žodžiu atskleidžia vieną Kazimiero sielos pusę, sakydamas, kad ji nesibaidė (non abhorrentem) valstybės reikalų, tiesa, nurodydamas, jog tai vyko iš pagarbos tėvui, o ne dėl vidinės paskatos. Kitą sykį akcentuojama į dieviškuosius dalykus nukrypusi šio personažo sielos pusė.

Romėnų rašytojas Svetonijus Trankvilas, užsimojęs aprašyti Cezario vardą turėjusių dvylikos romėnų imperatorių gyvenimus ir sukūręs naujo tipo biografiją²¹, turėjo didelės įtakos vėlesnei istoriografijai. Visą turimą medžiagą jis sugrupavo skyriais, poskyriais bei dar smulkesniais struktūriniais vienetais. Kiekvieno imperatoriaus biografiją suskirstė į keturis skyrius: imperatoriaus gyvenimas ligi ateinant į valdžią, valstybinė veikla, asmeninis gyvenimas, mirtis ir palaidojimas. Valstybinės veiklos skyrius turi tokius poskyrius: užimamos pareigos, politinės naujovės, socialinė politika, teismas ir įstatymų leidyba, karo veiksmai, statiniai, reginiai, dovanos ir pan. Asmeninio gyvenimo skyrius irgi dalijamas į poskyrius: išorė, sveikata, apdarai, miegas, mėgstamas maistas ir požiūris į vyną, dorovė, išsilavinimas, įsimintini pasakymai, tikėjimas ir prietaringumas, moksliniai ir literatūriniai užsiėmimai. Atskirą poskyrių grupę sudaro tokie bruožai, kaip gailėstinumas, gerumas, dosnumas (ar atbulai: žiaurumas, godumas, pavydas ir pan.), santykiai su draugais ir klientais ir pan. Svarbiausias poskyrio teiginys dažnai iliustruojamas pavyzdžiais. Pavyzdžiui, pasakęs, kad Augustas buvo griežtas, bet maloningas vergams ir atleistiniams, autorius pateikia tris griežtumo ir du maloningumo pavyzdžius (Suet.

²¹ Михаил Гаспаров, „Светоний и его книга,“ in: Гай Светоний Транквилл, *Жизнь двенадцати Цезарей*, издание подготовили М.Л. Гаспаров и Е.М. Штаерман, Москва: Наука, 1966, p. 263–278.

Aug. 67). Susikurtoji schema autoriaus nevaržo. Skyriai ir poskyriai tai suspaudžiami, tai išplečiami, kaitaliojama jų sekos tvarka, keičiamas dėstymo tempas: autorius tai prabėgomis apžvelgia didelius įvykius, tai įterpia smulkmenų, tai mokslingų nukrypimų. Autoriui nėra nereikšmingų dalykų. Jis kruopščiai surenka duomenis apie imperatorių sveikatą, būdą, įpročius, gyvenimą. Manoma, kad taip darydamas Svetonijus siekė dviejų tikslų. Viena vertus, imperatoriaus privatus gyvenimas yra neatskiriama jo valstybinės veiklos dalis, jis tarsi atskleidžia skaitytojui valdovo duomenis privačiame žmoguje ir leidžia pagal būdo bruožus nuspėti politikos bruožus. O antra vertus, pateiktos imperatoriaus asmeninio gyvenimo smulkmenos, kartais sensacingos, traukė masinės kultūros lygmens skaitytojų dėmesį, tenkino jų smalsumą. Kadangi Svetonijaus dėstymo pagrindas yra išvardijimas, tai jo kūrinio stiliui būdingas dalykiškas trumpumas ir aiškumas, frazės dažnai skamba monotoniškai.

Svetonijaus idėjų perėmė paskesni istorijos ir biografijų rašytojai. Augustų istorijų rašytojai, papasakoję apie aprašomo imperatoriaus žygius, karus ir kitokius dalykus, po pranešimo apie jo mirtį dažnai įdėdą skyrių ir poskyrių schemos metodu parašytą tekstą. Pasakojimo apie Hadrianą gale įdėta medžiaga skirstoma į tokias rubrikas: mirties aplinkybės, nugalėtojų ir valdytojų metų skaičius, išvaizda (stotas, plaukai, barzda), fizinės galios, medžioklės pomėgis, teatro ir literatūros meilė, pastatyti statiniai, pranašingi mirties ženklai (*SHA, Hadr.* 25, 11; 26, 1–10). Žinios apie Septimijų Severą jo istorijos gale sugrupuotos į tokius skyrius: mirties aplinkybės, palikuonys, palaidojimas, pastatyti statiniai, drabužiai, mėgstamas maistas, požiūris į vėną, išvaizda, pranašingi mirties ženklai, paskutiniai žodžiai (*SHA, Sev.* 19–24). Pertinacio gyvenimo aprašymą lydi tokie skyrius turintis tekstas: žūtis aplinkybės, išvaizda, kalbėsena, mėgstamas maistas, būdas, palikuonys, pranašingi mirties ženklai, pragyventų metų ir valdyto laiko nuorodos. (*SHA, Pert.* 11, 9–15, 8). Medžiaga apie Karakalą sugrupuota taip: nužudymo aplinkybės, nugalėtojų ir

viešpatautų metų skaičius, laidotuvės, palikuonys, mėgstamas maistas, požiūris į vyną, pastatyti statiniai, tikėjimo dalykai, palaidojimas, įdomesni pasakymai, pranašingi žūties ženklai, būdo bruožai (*SHA, Car.* 7–11). Aurelianui skirta panaši schema: nužudymo aplinkybės, viešpatautų metų skaičius, palikuonys, valgymas, vyno gėrimas, pastatyti statiniai, būdas, drabužiai, mėgstamas maistas, požiūris į vyną, sveikata, įpročiai (*SHA, Aur.* 36–50). Augustų istorijų rašytojai, kaip ir Svetonijus, charakteristikas išdėsto sausu, dalykišku stiliumi.

Viduramžių ir vėlesnių laikų rašytojai noriai perėmė Augustų istorijos rašytojų pasiūlytą modelį. Po darbų ir žygių aprašymo einančia rubrikų schema naudojosi ir su LDK istorija susiję rašytojai Enėjas Silvijus Piccolominis ir Kristupas Varševickis²². Šis modelis turėjo šiek tiek įtakos ir Pauliui Oderbornui, parašiusiam daug grožinių bruožų turintį istorijos kūrinį *Didžiojo kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas*. Papasakojęs apie Maskvos valdovo gyvenimo įvykius, kūrinio pabaigoje jis pateikia žinių apie jo išvaizdą, proto ir sielos ypatybes, pomėgius, požiūrį į tikėjimą ir kultą ir pan.²³

Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* pirmoje dalyje rubrikų schemas modelio nerandame, bet antroje dalyje jis pasirodo. Šis charakteristikos tipas pritaikytas šešiams pomirtiniams valdovų apibūdinimams. Pirmiausia autorius jį išbandė, papasakojęs apie Vytauto žygius ir mirtį:

Denique ad componendas animi rationes conversus, expiata coram sacerdote per delictorum confessionem conscientia Sacris Christianis rite munitus 27 Octobris die Trocis obiit. Elatus est magnifico apparatu a Iagelone Rege et Suidrigelone Duce, tumulatus Vilnae in D. Stanislai summa aede. Multis deinde post annis memoriam eius ad posteros renovavit Bona Sforcia Regina Poloniae marmoreo tumulo ad dextrum arae latus excitato. Princeps fuit bellica gloria celeberrimus. Principatum Lituaniae a mari Baltico ad Pontum Euxinum, a confinibus Poloniae ad extrema fere septentrionis propagavit. Scytharum populis

²² Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės biografistika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 62–83.

²³ Paulius Oderbornas, *Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas*, iš lotynų kalbos vertė, komentarus parašė ir rodykles sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 255–266.

saepe suo arbitrio Regulos dedit. Ad omnia cautus, consilio promptus pleraque insigni dissimulatione ac celeritate perfectit. Otiū hostis etiam cum cibo vires reficeret, animum aut dicendo iuri, aut de re militari disceptando intendebat. In exteros liberalis, suis, etiam summis, severior. Sobrietate singulari, nunquam vinum aut grano vel melle coctum potum gustavit. Provinciarum praefectos ditatos opibus exuebat ac mox aliis Provinciis praeficiebat, ut se exigendarum rationum labore absolueret. Statura mediocri, neque alta, neque obesa, facie imbebri, sermone amoenus. Suadente quopiam ne perquam gelido die praelii copiam circa Borysthenem Scythis daret, imo, inquit, hodie confligendum est; si vincemus, duplicabimus victoriam, si vincemur, gemino hosti succubuisse nos dicitur, Scythis et gelu. Arguentibus, quod aliquas Scytharum tribus assignatis in Lituania et Russia agris ditasset, respondit liberalitate etiam immmanissimas feras mitescere. Laudanti cuipiam Principem supra modum disertum; magis probari sibi reposuit incompte loquentem, sed vera. Sunt et alia festivi eius ingenii, non indigna calamo, argumenta, verum gesta, non dicta conscribentem, haec memorasse, nimium forte nonnemini videbitur (Ko. II, p. 139).²⁴

²⁴ „Pagaliau, padaręs sąžinės sąskaitą, išpažinęs kunigui nuodėmes ir gavęs atleidimą, spalio 27 d Trakuose numirė, deramai sutvirtintas krikščioniškaisiais sakramentais. Į paskutinio poilsio vietą jį iškilmingai palydėjo karalius Jogaila ir kunigaikštis Švitrigaila, palaidojo Vilniuje, šv. Stanislovo katedroje. Praėjus daugeliui metų, jį priminė būsimosioms kartoms Lenkijos karalienė Bona Sforca, pastačiusi marmurinį antkapį didžiojo altoriaus dešinėje pusėje. Be galo išgarsėjo šis valdovas karo žygiais. Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę jis išplėtė nuo Baltijos ligi Juodosios jūros, nuo Lenkijos pasienių ligi tolimiausios šiaurės. Dažnai savo nuožiūra skyrė valdovus skitų tautoms. Visada atsargus ir sumanus, daug ko pasiekė, mokėdamas nerodyti savo tikrųjų sumanymų ir veikti labai greitai. Tikras dyko buvimo priešas, jis ką nors darė net tada, kai stiprinosi: arba teisė nusikaltėlius, arba sprendė karinius reikalus. Dosnus svetiemiems, griežtokas saviškiams, net ir kilmingiausiems, mėgo blaivumą ir vengė svaigalų, negėrė nei vyno, nei midaus. Iš praturtėjusių vietininkų atimdavo turtus, tuoj pat jiems paskirdamas kitų žemių ir šitaip pasilengvindamas valdymo našta. Buvo vidutinio ūgio, nei aukštas, nei storas, barzdos neaugino, o šnekėjo labai maloniai. Žmogui, patariančiam šaltą dieną nepradėti prie Dnepro mūšio su skitais, atrėžė: „Šiandien kaip tik reikia kautis: jeigu nugalėsime, pasieksime dvigubą pergalę, jeigu pralaimėsime, žmonės sakys, kad pralaimėjome dviem priešams: skitams ir šalčiui“. Kai jam ėmė prikaišioti, kad be reikalo paskyrė kuriems ne kuriems skitams žemių Lietuvoje ir Rusijoje, atsakė: „Dosnumu galima prisijaukinti žiauriausią žvėrį“. Kitam žmogui, kuris gyrė nepaprastą valdovo iškalbingumą, atkirto, kad jam pačiam labiau patinka ne tie, kurie dailiai kalba, bet tie, kurie sako tiesą. Išliko ir daugiau jo šmaikštaus proto įrodymų, kuriuos vertėtų užrašyti, tačiau tūlam ir šiaip gali atrodyti, jog tas, kas sužymi posakius, o ne žygius, ir taip per daug jau surašo“ (p. 428–429).

Kojalavičius čia taiko tokią rubrikų schemą: mirties aplinkybės, šventieji Sakramentai, palaidojimas, karo žygiai, valdymo principai, būdas, dosnumas, požiūris į alkoholinius gėrimus (vyną, alų, midų), valdymo principai, išvaizda, kalbėsena. Apie pusę charakteristikos sudaro įsimintini Vytauto pasakymai, autoriaus pateikti kaip nieiškančio žodžio kišenėje apibūdinamojo žmogaus guvios prigimties įrodymai (festivi eius ingenii argumenta).

Kitas tokio pat tipo apibūdinimas yra parašytas Jogailai. Skyrelio pavadinimas (*Mores Iagelonis*) jį ir pristato kaip charakteristiką. Jogaila apibūdinamas taip:

Tabulis rite confectis monente Sbigneo, totum se dedit ad eluendam exactius a culpis omnibus conscientiam componendumque Christiana pietate animum ad extremum vitae momentum. Intra septendecim dies consumptus pridie Kal. Iunii excessit e vita, cum annos octo supra quadraginta et quattuor menses regnasset. Fuit Princeps corpore laborum ac incommoditatum patientissimo, animo ad excelsa erecto. Statura mediocri, facie ac collo oblongis. Curandi corporis studiosior videbatur, quod balneum in singulos aut alternos dies adhiberet. Caeterum cibi potusque parcus, vino semper abstinuit. Rudi simplicique habitu contentus nihil in veste fastuosum admittebat. Venationum a puero studiosior, earum usu corpus ad ferendos labores indurabat. Munificentia in omnes, sed praecipue in templa et externos insigni, nullum ipse donum, quantumvis exiguum respuere, neminem supplicantem spe omini praecisa repellere, verum aliqua donatum parte benigne a se dimittere solitus. Egentiores magna comitate invitabat ad explicandas suas iniurias quamquam quod neminem libenter offenderet tardiozem se in ferenda sententia gereret. Cum domo egrediendum foret, uno pedi insistens ter gyrum se circumagebat. Veterum superstitionum has fuisse reliquias credebatur at quia, qua animi sententia id faceret, nulli aperuit, superstitionis ego non damnavero. Ita enim in Misaea sacrificio, cum ad cultum populi sacra Hostia a Sacerdote in altum levaretur, ille in terram prostratus festucam aut quidpiam simile arreptum minutimque confractum abiciebat. Neque tamen id supersticiosum dixeris, quod eo argumento Supremi Numinis in omnia auctoritatem regionumque capitum subiectionem publice se profiteri affirmaret (Ko. II, p. 164–165).²⁵

²⁵ „Po septyniolikos dienų užbaigė gyvenimą ligos iškamuotas gegužės 30 d., išbuvęs soste 48 metus ir 4 mėnesius. Stipraus kūno, jis mokėjo iškęsti

Šioje charakteristikoje Kojalavičius sukuria tokias rubrikas: valdytų metų skaičius, fizinių jėgų ir dvasios nuostatų apibūdinimas, išvaizda, maistas, svaigalų vartojimas, drabužiai, pomėgiai, požiūris į dosnumą ir dovanas, keisti įpročiai.

Karaliaus Kazimiero charakteristikoje apibūdinama krikščioniška mirtis, nugyventų ir valdytų metų skaičius, garsas, išvaizda, kalbėsena, gėrimas, apsilvilkimas, dorovė, medžioklės pomėgis, dosnumas:

Denique Christiano ritu sacris omnibus permunitus, VII. Id. Iun. decessit; vixit annos quattuor et sexaginta, Lituaniam administravit quinquaginta duobus annis. Princeps fama nominis rebusque gestis inclutus. Statura fuit iusta, fronte recalva, vultu oblongo ac permacro, lingua leniter balba, animo ac corpore laborum et incommoditatum tolerantissimo. Solam frigidam potitare solitus, in moribus ac ornatu nihil aut molle, aut superbum admittebat, simillimus Iagelonis. Vagae libidinis hostis acerrimus, legitimae coniugi addictus, venandi immodice studiosus, in amicis profusior (Ko. II, p. 258).²⁶

vargus ir negandas, garsėjo kilnia, aukštų tikslų siekiančia siela, be to, buvo vidutinio ūgio, pailgo veido ir kaklo. Ypatingai rūpinosi savo sveikata, todėl kiekvieną ar kas antrą dieną pėrėsi pirtyje. Valgė ir gėrė su saiku, o svaigalų visada vengė. Tenkinosi šturkščiomis ir paprastomis drapanomis, niekada nesipuikavo prabangiais drabužiais. Iš mažumės labai mėgo medžioti, nes medžioklės grūdino kūną ir pratino iškęsti visokiausius žygių sunkumus. Dosnus visiems, ypač bažnyčiai ir svetimšaliams, pats neatsisakydavo nė vienos dovanos, kad ir menkiausios. Neatstūmė nė vieno, prašančio paramos, šiuo bei tuo tokį apdovanojęs bei paguodęs, jį maloniai išlydėdavo. Neturtinguosius visada mandagiai ragino išdėstyti savo nuoskaudas, nors, nenorėdamas nė vieno žmogaus įžeisti, nesukbėjo skelbti sprendimo. Rengdamasis eiti iš namų, paprastai atsistodavo ant vienos kojos ir tris kartus ratu apsisukdavo. Žmonės sakė, kad šitaip jis daro dėl senų prietarų, kadangi jis niekam nėra atskleidęs, kodėl taip elgiasi, nesmerkiau jo prietaringumo. Per mišias, kai kunigas, laimindamas žmones, pakeldavo šventąją ostiją, jis, puolęs ant žemės, sugriebdavo rykštę ar kokį kitą panašų daiktą ir, smulkiai sulaužęs, numesdavo į šalį. Vis dėlto negalima sakyti, kad tai daręs iš prietaringumo, nes vieną kartą yra tvirtinęs, jog šitaip jis viešai išpažįs-tas Aukščiausiajį, parodąs savo, kaip karaliaus, nuolankumą jo valiai“ (p. 453).

²⁶„Garsėjo šis valdovas ir savo šlovingu vardu, ir savo garbingais žygiais. Vidutinio ūgio, plikakaktis, pailgo ir prakaulaus veido, kalbėdamas šiek tiek švepliaivo; būdamas labai kantrus ir kūnu, ir dvasia, nebijojo nei darbų, nei vargų. Gerdavo tiktai šalta vandenį, o elgėsi ir rengėsi paprastai ir kukliai kaip ir Jogaila. Didžiausias palaido sangulivimo priešas, ištikimiausias teisėtos žmonos vyras, nepaprastai mėgo medžioti, o draugams buvo labai dosnus“ (p. 540–541).

Nors karaliaus Aleksandro charakteristika parašyta po jo mirties, bet ji nėra perdėm teigiama: atsargiai nurodomi ir valdovo trūkumai. Pradedama nuo nugyventų metų, akcentuojamas Šventų sakramentų priėmimas, apibūdinamas būdas, kalbėsena, fizinės jėgos, muzikos, bendravimo su mokytais ir narsiais žmonėmis pomėgis, nesirūpinimas statybomis, išlaidumas ir pernelyg didelis dosnumas:

Obiit XIV. Kal. Sept. aetatis anno quadregesimo sexto, longe ante Christiano ritu ad extremam luctam legitime comparatus. Princeps ingenio tardior, sermonis parvus, statura media, virium robore eximio, musicae ac praesertim militari addictus, doctorum fortiumque amans, aedificandi negligens, splendendi numerosoque comitatus appetens, caeteris fratribus liberalitate profusior, mature, ut vulgo dicebatur, mortuus, priusquam universa prodegisset (Ko. II, p. 315).²⁷

Karaliui Žygimantui skirtas aprašymas turi tokius skyrius: mirties aplinkybės, nugyventų ir viešpatautų metų skaičius, išvaizda, kalbėsena, eisena, fizinės ir proto jėgos, ištvermingumas, vidinės ypatybės, valdymo principai, karingumas, taupumas, pasitikėjimas žmonėmis. Žygimantas pristatomas kaip puikus valdovas:

Morbus, in reditu Petricovia Cracoviam viae incommodis auctus, ipso Paschatis festo gravem aetate senem, plusquam octuagenarium, confecit, cum iam regnando quadragesimum secundum annum ad medium duxisset. Fuit huic Principi forma par imperio, sermo gravis, tempestivo lepore temperatus, incessus lenis, virium robur singulare, ut qui annis iunior, ferreas soles nullo labore solitus fuerit confringere, ingenium ante alios fratres expeditius, memoria firma, corpus tum nativa constitutione, tum assuetudine, patiens frigoris, sitis, caeterarumque incommoditatum. Ante regnum liber ambitione Hungaricum, Sueticum, Bohemicum sceptrum oblatum generose repulit, in regno facilis aditu, irae potens, aequi acerrimus cognitor, animo ad utramque fortunam aequabili.

²⁷ „Mirė rugpjūčio 19 d. keturiasdešimt šeštaisiais gyvenimo metais, gerokai anksčiau deramai parengtas krikščioniškaisiais sakramentais paskutinei kelionei. Valdovas, lėto būdo, nekalbus, vidutinio ūgio, bet nepaprastai stiprus, be galo mėgo muziką, o ypač karo, gerbė mokytus ir narsius vyrus, bet nesirūpino statybomis; visuomet jis stengėsi būti apsuptas šaunios ir gausios palydos, buvo dosnesnis, nei kiti broliai, todėl žmonės kalbėjo, kad laiku mirė, kadangi nespėjo visko iššvaistyti“ (p. 592).

Foedera cum exteris coluit constanter, bella gessit invitus, semper fortunatissime. Suorum Procerum similitates ut lethalem Reipublicae morbum, studiose restinguebat. Parciōr plerique habitus est, non suo vitio, sed ex comparatione antecessorum, qui perquam prodigi fuerant. Caeterum suo exemplo Poloniam ac Lituaniā ad civilitatem ac magnificentiam expolivit. Apud subditos tantum securitatis habuit, ut dictitaret in sinu se cuiusque illorum posse confidenter somnum capere, apud vicinos tantum venerationis, ut pater Principum suae aetatis vocaretur (Ko. II, p. 407–408).²⁸

Daug neigiamų broožų turi pomirtinė Žygimanto Augusto charakteristika. Kojalavičius praneša apie valdovo nugyventų metų skaičių, netinkamą gauto išsilavinimo taikymą, neveiklumą, nesirūpinimą katalikybe, apibūdina valdovo aplinkos žmones: „Mortuus est Sigismundus Augustus, ultimus Iageloniae stirpis Princeps, Knyszini XV Kal. August., cum aetatis annum quinquagesimum iam decurreret. Fuit Princeps eruditus, nisi eruditionem superstitiosa curiositate vitiasset; in rebus gerendis tardus atque crastinus Rex perscomma appellatus, circa religionem negligentior, quae potissima fuit ianua sectis in viscera huius Reipublicae; in regia eruditos ac inprimis facetos libenter videbat“ (Ko. II, p. 495)²⁹.

²⁸ „Valdovo išvaizda atitiko būdą: kalbėjo ramiai, nevengdamas pašmaikštauti, vaikščiojo iš lėto, garsėjo nepaprasta jėga, jaunas būdamas, be vargo perpus laužė pasagas, be to, vingresniu protu nei kiti broliai ir gera atmintimi; gal toks buvo užgimęs, gal taip įpratęs, tačiau jo negąsdino nei šaltis, nei troškulys, nei kiti sunkumai. Nesiveržė primygtinai į sostą: tauriai atmetė siūlomus vengrų, švedų ir čekų karališkuosius vainikus; tapęs valdovu, nevengė žmonių, mokėjo tramdyti pyktį, kuo griežčiausiai paisyti teisingumo, neprarasti pusiausvyros bet kokių keblesniu atveju. Su kitų šalių valdovais sudarytų sutarčių tvirtai laikėsi, kariavo būtinybės spiriamas, bet visada sėkmingai. Uoliai tramdė didikų nesantarvę, mirtiną valstybės ligą. Daug kam jis rodėsi per daug šykštus, bet toks įspūdis susidarė ne dėl to, kad turėjo šią ydą, o todėl, kad jo pirmtakai buvo didžiai išlaidūs. Savo asmeniškų pavyzdžių įpratino lenkus bei lietuvius jaustis didingos valstybės piliečiais. Su valdiniais tarėsi esąs saugus, sakydamas drąsiai galįs kuriam iš jų ant kelių miegoti, gerbė jį ir kaimynai, vadindami amžiaus valdovų tėvu“ (p. 678).

²⁹ „Mokytas tai buvo valdovas, bet savo mokytumą suteršė prietaringu smalsumu; kai reikėjo veikti, bergždžiai leido dienas, todėl juokais jį pravardžiuodavo Gaišliu; tikėjimo dalykais nesirūpino, šitai daugiausia ir atvėrė vartus įvairioms sektoms, paplitusioms valstybėje; mėgo laikyti rūmuose mokytus žmones, bet labiausiai – sąmojingus vyrus“ (p. 755).

Be valdovų charakteristikų, dar esama vieno trumpo tokio pat tipo apibūdinimo, skirto Aleksandro broliui kunigaikščiui Fridrichui. Jis teturi dvi rubrikas: išvaizdos ir dorovės: „Fuit Princeps corpore procero, vultu dignitatis pleno, moribus autem longe infra Principem. In otio enim fere ac computationibus vitam exegit atque, ut erat animo deiecto, plerumque cubiculis humilibus fumoque squalentibus delectabatur“ (Ko. II, p. 298)³⁰.

Apžvelgę pateiktuosius pavyzdžius, galime pasakyti, kad *Lietuvos istorijoje* esama dviejų tipų vientisinių charakteristikų. Vieno tipo apibūdinimais Kojalavičius, kaip ir Salustijus ar Livijus, stengiasi atskleisti personažo prigimtį, nurodydamas jo vidinio pasaulio ypatumus, atsineštus į šį pasaulį gimstant arba išugdytus auklėjimo, gyvenimo aplinkybių, užsiėmimo. Šio tipo apibūdinimai parašyti vaizdingu stiliumi, neišsiskiriančiu iš viso kūrinio teksto. Kitas, iš Svetonijaus ir Augustų istorijos rašytojų perimtas charakteristikų modelis praturtino Kojalavičiaus kūrinio turinį žiniomis apie personažų asmenines ypatybes. Autorius naudojami tomis pačiomis, kaip ir antikiniai autoriai, rubrikomis, papildydamas apibūdinimus tik krikščioniškojo gyvenimo principų laikymosi nuorodomis. Šio tipo Kojalavičiaus charakteristikų stilius skiriasi ir nuo straipsnio pradžioje aptartų Livijaus tradicijos veikėjų apibūdinimų, ir nuo kalbų, ir nuo pagrindinės *Lietuvos istorijos* stiliaus krypties apskritai. Autorius čia kalba trumpais sakiniais, beveik nevartodamas retorinių puošmenų. Kaip ir minėtieji antikiniai rašytojai, apibūdinimo frazes dažnai pradeda raktiniais žodžiais: „fuit Princeps“ (variantai: „Princeps fuit“, „fuit Principi“, „Princeps“), „statura“, „venationum (venandi)“, „ingenium“, „munificentia“ ir pan. Tačiau antra vertus, turime pabrėžti, kad ir pasirinkęs sausesnį stilių Kojalavičius beveik nesikartoja, dažniausiai kiekvienos charakteristikos kiekvienam

³⁰ „Kai visas kraštas liūdėjo dėl priešo nuniokotų žemių, karalius patyrė didelį asmeninį skausmą, nes mirė jo brolis kardinolas Fridrichas. Šis kunigaikštis, aukšto ūgio ir oraus veido, elgėsi taip, kaip nieku būdu nedera elgtis kunigaikščiui. Mat beveik visą laisvalaikį girtuokliaudavo, o būdamas žemos dvasios žmogus, dažniausiai linksminosi šlykščiose, dūmų pilnose lindyne“ (p. 577).

skyrui jis randa skirtingų žodžių. Pavyzdžiui, norėdamas pasakyti, kad Vytautas nevartojo svaigiųjų gėrimų, jo charakteristikoje rašo taip: „nunquam vinum aut grano vel melle coctum potum gustavit“ (Ko. II, p. 139). Ta pati mintis apie Jogailą išreiškta kitokiais žodžiais: „cibi potusque parcus, vino semper abstinuit“ (Ko. II, p. 164). Kazimieras šiuo požiūriu pristatomas dar kitaip: „solam frigidam undam potitare solitus“ (Ko. II, p. 258). Vytauto ir Jogailos stotai apibūdinami vienodai („statura mediocri“), bet tokio pat vidutinio stoto Aleksandrui randamas kitas žodis („statura media“), o Kazimieras pristatomas kaip buvęs tokio, kaip dera, stoto („statura iusta“) valdovas, vadinasi, vidutinio.

FRAGMENTINĖS CHARAKTERISTIKOS

Be vientisinių charakteristikų, istorijos rašytojai pateikia trumpų, fragmentiškų apibūdinimų. Kartais jie skirti ne pagrindiniams personažams ir atlieka charakterizavimo funkciją tik vieną kartą, tačiau jos vis tiek yra reikšmingos, nes suteikiamos ne visiems, o tiems personažams, kurių poelgių reikšmė, autoriaus nuomone, turi įtakos istorijos įvykių raidai. Pavyzdžiui, Livijaus veikale šmėkščioja tokie apibūdinimai: „Lucumo, vir impiger et divitiis potens“ (Liv. I, 34, 1); „Spurium Larcium ac Titum Herminium, ambos claros genere factisque“ (Liv. II, 10); „Menennium Agrippam, facundum virum“ (Liv. II, 32, 8); „Gneius Marius adulescens et consilio, et manu promptus“ (Liv. II, 33, 5); „Marcus Manlius, vir bello egregius“ (Liv. V, 47); „Appius Claudius, vir acer et ambitiosus“ (Liv. X, 15); „Ferocior Decius et aetate, et vigore animi“ (Liv. X, 28); „Tiberius Sempronius Gracchus, longe tum acerrimus iuvenum“ (Liv. XXXVII, 7)³¹.

³¹ „Lukumonas, neištižęs ir dėl turtų įtakingas vyras“; „Spurių Larcijų ir Titų Herminijų, abu žinomos ir kilme, ir žygiais“; „Menenių Agripą, iškalbingą vyrą“; „Gnėjus Marijus, ryžtingo proto ir rankų jaunuolis“; Markas Manlijus, kare pasižymėjęs vyras“; „Apijus Klaudijus, smarkus ir garbės troškimo kupinas vyras“; „Decijus, nepalenkiamasnis ir dėl amžiaus, ir dėl ugingos dvasios“; „Tiberijus Sempronijus Grakchas, tuomet smarkiausias iš visos jaunuomenės“.

Panašūs į šiuos būtų ir Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* apibūdinimai. Neagresyvi Litvano prigimtis yra alanų genties sugrįžimo į būsimos Lietuvos ir Latvijos teritoriją priežastis: „Litvos, ut erat mitiore ingenio, primus ad pacem fratrum animos tentat, quam cum obstinate aliis conditionibus negari videret, universam Alanorum gentem Prussiae finibus eduxit atque ad antiquas sedes regressus illas occupavit, quae ducta ex Principis huius appellatione Litvania et Lotvia seu Lotavia vulgo vocatur“ (Ko. I, p. 22). Sėkmingam žygiui, be kitų dalykų, turi reikšmės didžiai narsūs, gebantys ryžtingai nuspręsti ir veikti vyriausiojo kariuomenės vado pagalbininkai, apibūdinti iš Livijaus pasiskolintais žodžiais „consiliis et manu prompti“; svarbu ir karinga paties vado Erdvilo prigimtis: „Universae rei imperator praeficitur Erdivilus, senior Montwilonis filius, additi tres legati militares, duces fortissimi, consiliis et manu prompti, Grumpius Columna, Eyxis Ursinus, Grawzius Rosa. Erdivilus selecto milite Ducibusque instructus et suo ingenio rebus gerendis aptus et suorum consiliis atque exhortationibus plenus exercitum in Russiam duxit“ (Ko. I, p. 58). Kito, gerokai vėliau įvykusio žygio karo vadas apibūdintas vienu žodžiu „strenuus“: „Sigismundus contractis in unum Polonorum Lituanorumque copiis, universae rei Michaelem fratrum, strenuum iuvenem praeficit“ (Ko. II, p. 167). Žodis „strenuus“ neturi vieno lietuviško atitikmens. Juo pasakoma, kad šis karvedys yra veiklus, mitrus, drąsus. Lygiai taip pat trumpai pristatomi kilmingas ir itin stropus (singulari industria) Jesmanas, senovinių dorovės principų vyras Gornostajus, karyba nepaprasto pagyrimo (probatissimo) užsitarnavęs Snieporodas: „Ioannes Iesman, generis nobilitate ac singulari industria clarus iuvenis“ (Ko. II, p. 387); „Onesimus Hornostaius, vir antiqui moris“ (Ko. II, p. 413); „Ioanni Snieporodo, viro militia probatissimo“ (Ko. II, p. 469). Drohičino pilies gynėjų vadas Sašinas gauną apibūdinimą „vir fortissimus“ (Ko. I, p. 375), o kunigaikštis Živibundas pristatomas kaip pelnytai pirmąją vietą tarp Lietuvos herojų užimęs vyras: „vir merito ante omnes Litvaniae Heroes numerandus“

(Ko. I, p. 67). Dėl didelių dorybių, ypač dėl užuojautos vargšams, heroje pavadinama ir karaliaus Žygimanto sužadėtinė: „heroide magnis virtutibus ac praesertim pietate in miseros laudatissima“ (Ko. II, p. 344). Radvila pristatomas kaip ryžtingai sutinkančios staigius pokyčius prigimties žmogus: „Hic quoque ingenio, prompto ad subita Radvilius usus, singulos milites e vicinis sepibus ac tectis quantum ferre possent ligna comportare iubet“ (Ko. I, p. 379). Pabrėžiama Mykolo Giedraičio kilmė ir dievobaimingumas: „Secutus eum est proximo anno antiquorum Lituaniae Ducum sanguis Michael Dux Giedroicius, non minus morum sanctimonia quam genere illustris“ (Ko. II, p. 250). Esama ir neigiamų apibūdinimų. Pabrėžiamas Rimgaudo godumas turtams ir garbei: „quod nec opum, nec honorum cupiditati temperare impotens sui animus nosset“ (Ko. I, p. 84). Vaidila prieš skaitytojo akis iškyla kaip suktas ir veiklus sąmokslas kurstytojas: „Woidilo, homo nascendi sorte infima, ingenio vafer ac promptus“ (Ko. II, p. 356). Prieš Lietuvą sukurstęs karą Fiodoras Ovčina pristatomas kaip kraugerys: „crudelissimi hominis Theodori Owszynae“ (Ko. II, p. 394); maskvenų valdovas Ivanas apibūdinamas kaip didžiulio žiaurumo žmogus: „Alexander Princeps non ignarus, quanta ferocia esset homo veritusque subitum bellum, mature per legatos Iwanum delinire constituit“ (Ko. II, p. 274); akcentuojamas necivilizuotas Vasilijaus pasipūtimas: „Tanta erat huic homini plusquam barbara virium suarum ac successuum aestimatio, ut ne nomen quidem, vitio proprium reperiam“ (Ko. II, p. 358)³².

³² „Litvanas, būdamas švelnokos prigimties, pirmas bandė sutaikyti brolius, bet, matydamas, jog jie atkakliai priešinasi dėl kitų priežasčių, išvedė iš Prūsijos visą alanų gentį ir, sugrįžęs į senąsias vietas, užėmė jas, kurios nuo šio valdovo vardo paprastai vadinamos Lietuva ir Latvija, arba Latavija“ (p. 54); „Kariuomenės vadu paskiriamas Erdvilas, Mantvilos vyresnysis sūnus, jam priskiriami trys karo padėjėjai, didžiai narsūs kunigaikščiai, greitai patarti ir padaryti: Grumbis, Stulpų herbo, Eikšys, Meškos herbo, Graužys, Rožės herbo. Aprūpintas rinktine kariuomene ir vadais, Erdvilas, iš prigimties veiklus, nuvedė kariuomenę į Rusiją, klausydamas saviškių patarimų bei raginimų“ (p. 78); „Žygimantas, sutraukęs į vieną daiktą lenkus ir lietuvius, paskyrė kariuomenės vadu sūnų Mykolą, narsų ir ryžtingą jaunuolį“ (p. 455); „Jonas Jesmanas, kilmingas ir sumanus jaunikaits“ (p. 657); „Anisijus Gornostajus, senoviško sukirpimo žmogus“ (p. 683);

Svarbesniems personažams istorijos rašytojai kartais suteikia daug plačiai pabertų fragmentinių charakteristikų. Įvairiais žodžiais jos paprastai išsako vieną ar kelis svarbiausius apibūdinamojo veikėjo prigimties bruožus. Tacitas, pavyzdžiui, šen bei ten įterpdamas trumpus apibūdinimus, akcentuoja svarbiausius imperatoriaus Tiberijaus bruožus – įtaringumą, niūrų ir pavojingą uždarumą³³.

Kojalavičiaus keliuose vietose išmėtytos fragmentinės charakteristikos irgi paprastai viena kitai neprieštarauja, nuosekliai išsakydamos tokio pat turinio apibūdinimą arba papildydamos viena kitą. Pavyzdžiui, karvedys Surminas yra charakterizuojamas du kartus. Pirmą sykį jis, kaip ir cituotasis Livijaus Lukumonas, apibūdinamas kaip nesustingęs, taigi, veiklus ir gebąs iškęsti pavojus vyras: „Centum viginti equitum in arce praesidium erat Duce Surmino viro impigro et periculorum patiente“ (Ko. I, p. 193)³⁴. Po gerų dvidešimties metų pabrėžiamas jo autoritetas ir didžiulė kariavimo (bellicarum artium) patirtis: „Surminus vir apud suos primae auctoritatis bellicarumque artium peritus inter paucos toti operi praeficitur“ (Ko. I, p. 240)³⁵.

„Jonui Sneporodui, karo žygiais itin išgarsėjusiam vyrui“ (p. 732); „narsusis vyras“ (p. 275); „vyras, kuris pelnytai priskirtinas prie žymiausių Lietuvos dvyrių“ (p. 83); „garsia heroje, pasižymėjusia visokeriopomis dorybėmis, o ypač meile vargšams“ (p. 618); „Čia Radvila vėl pasirodė esąs be galo sumanus: jis įsakė kiekvienam kariui tiek nešti netoliese išmėtytų tvorgalių bei grebėstų, kiek kas gali pakelti, po to sukrauti į krūvas, o vėliau tas didžiules krūvas iš lėto sustumti į gynybinį griovį“ (p. 278); „Kitais metais jie palydėjo senovės kunigaikščių atžalą Mykolą Giedraitį, vyrą, garsų ne tik dėl pamaldžios prigimties, bet ir dėl kilmės“ (p. 533); „savitvardos nepažįstanti širdis nemokėjo atsispirti nei turtų, nei garbės troškimui“ (p. 94); „Vaidila, be galo žemos kilmės, tačiau klatingas ir veiklus žmogus“ (p. 263); „Juos sukurstė žiaurių žiauriausias žmogus Fiodoras Ovčina“ (p. 665); „Kunigaikštis Aleksandras, gerai žinodamas, koks rūstus esąs Ivanas, be to, bijodamas, kad jo staiga neužpultų, nutarė kuo skubiausiai pasiūsti žygūnus ir jį nuraminti“ (p. 555); „Štai kaip vertino šis žmogus, barbarų barbaras, savo jėgas, štai kaip pasitikėjo sėkme, taip viską perdėdamas, tokį pasipūtėlišką išdidumą rodydamas, kad nerandu tinkamo žodžio jo ydoms pavadinti“ (p. 631).

³³ Tacitus: *Wege der Forschung*, herausgegeben von Victor Pöschl, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1969, p. 64.

³⁴ „Gynė ją šimtas dvidešimt raitelių, vadovaujamų Surmino, ryžtingo ir prietyrusio vyro“ (p. 163).

³⁵ „Surminas, tarp savųjų be galo įtakingas žmogus ir prityręs kaip reta kas karvedys, paskiriamas vadu“ (p. 191).

Vygandas pirmiausia pristatomas kaip smarkus, daugiau už brolius į karybos dalykus besigilinantį ir karvedžio šlovę pelnęs jaunuolis: „Acer erat iuvenis militaribus studiis ante alios fratres commendatus, ob quam laudem a rege, germano suo, finitimas Prussiae praefecturas, Bidgostiensem et Inowoclawiensem acceperat“ (Ko. II, p. 28)³⁶. Kita me puslapyje nurodoma, kad Vygandas buvo kilniadvasis („nekvėpavo žemais dalykais“), drąsios sielos ir linkusios į veiklą prigimties: „Ita Vigundi, nihil humile spirantis, ferocem animum promptumque agendo ingenium non poterat non subvereri“ (Ko. II, p. 29)³⁷. Karybos išmanymą papildžius kilnumui, ryžtui, veiklumui, Vygando paveikslas išėjo turtingesnis.

Pirmoji Mykolo Glinskio fragmentinė charakteristika apibūdina jo kilmę, neramią bei garbės troškimo kupiną prigimtį, nurodo jo išgarsėjimo ir galybės priežastis: „Michael Dux Glinski, vir primariae nobilitatis, originis Russae, ingenio inquieto atque ambitioso, exterorum Principum, apud quos diu egerat, gratia celebris, avitis opibus atque Regis Alexandri favore potens“ (Ko. II, p. 300)³⁸. Kitas apibūdinimas papildė pirmąjį, pabrėždamas Glinskio veiklumą, neįtikimą uoslę, beatodairišką drąsą ir karybos patyrimą: „Erat homo a natura ad agendas res formatus, sagacitate simul et audacia incredibili. Magnum militia nomen apud exteros collegerat“ (Ko. II, p. 319)³⁹. Uosle („sagacitas“) čia pavadintas įžvalgumas kaip ne tiek proto veiklos, bet pirmiausia uoslės, paskui – klausos ir kitų jutimų, ypatingos nuojautos aštrumas. Taigi iš abiejų charakteristikų susidaro

³⁶ „Žvalaus būta jaunuolio, kur kas žvaliesnio nei kiti broliai, domėjosi jis karo reikalais, dėl karvedžio šlovės iš savo karaliaus ir buvo gavęs valdyti netoli Prūsijos esančias seniūnijas“ (p. 325).

³⁷ „[...] negalėjo neprisisibijoti Vygando, visada taurių užmojų, narsios širdies, ryžtingos ir veiklios prigimties“ (p. 326).

³⁸ „Kunigaikštis Mykolas Glinskis, be galo garsus ir kilmingas rusų tautybės didikas, neramaus ir išdidaus būdo žmogus, palaikomas užsienio valdovų, kurių šalyse ilgai gyveno, įtakingas dėl senolių turtų bei karaliaus Aleksandro palankumo [...]“ (p. 579).

³⁹ „Žmogus iš prigimties labai veiklus, pasižymėjo nepaprastu sumanumu ir drąsa. Išgarsėjo, kareiviaudamas užsieniuose“ (p. 596).

aiškesnis ir turtingesnis šio sudėtingus politinius žaidimus žaidusio kilmingo vyro vaizdas.

Daug fragmentinių charakteristikų skirta Kęstučiui. Pirmoji akcentuoja neramią jo prigimtį: „Verum non diu inquietum Kieystuti ingenium pacem tulit“ (Ko. I, p. 305)⁴⁰. Kitas apibūdinimas detaliau išryškina šio didžio vyro to paties tipo bruožus: „Auxit magnitudinem victoriae captus ultima expeditione Kieystutus. Hic ut erat ferociore ingenio, in periculis magis audax, quam cautus, abeuntes praedatores cum suis assecutus atque signa ingenti animo conferre ausus, cum rem audacius urget, cinctus undique legionibus Germanicis vivus in potestatem hostium venit“ (Ko. I, p. 324)⁴¹. Čia autorius, pasitelkęs žodį „ferocior“, nurodo, kad šis istorijos veikėjas turi žvėrimis būdingos prigimties ypatumų. Žodis „ferox“, padarytas iš žodžio „fera“, kartais reiškia žvėrišką žiaurumą, bet jis taip pat turi laukinio smarkumo prasmę. Tokį laukinį veržlumą parodo beatodairiška Kęstučio drąsa. Kojalavičius ją pabrėžia, tris kartus pakartodamas tos pačios šaknies žodžius: „audax“, „ausus“, „audacius“, ir itin išryškina, pasinaudodamas antiteze „audax – cautus“. Dar viena fragmentinė charakteristika parodo, kad, be spontaniškos drąsos, Kęstučio prigimtis turėjo racionalių ypatybių: „Kieystutus solus, ut erat versatili ingenio atque ad omnem fortunam formatus, remedium rebus pene projectis invenit“ (Ko. I, p. 347)⁴². Autorius nurodo, kad Kęstutis vienintelis sugebėjo rasti išeitį iš keblios padėties todėl, kad gebančios tinkamai reaguoti į iškilusias problemas prigimties buvo suformuotas bet kokiam likimui. Beje, tuo Kęstutis Kojalavičiui išsina panašus į Vaidevutį, apibūdintą tais pačiais žodžiais „audacia“ ir „ingenium versatile“. Kęstučio gebėjimą veikti protu, o ne

⁴⁰ „Nerami Kęstučio prigimtis neilgai vis dėlto įstengė pakęsti taiką“ (p. 232).

⁴¹ „Pergalė buvo dar įspūdingesnė, nes į nelaisvę per paskutinį žygį pakliuvo Kęstutis. Karštoko būdo, veikiau narsus nei atsargus pavojaus valandą, persekiodamas su savo kariais namo traukiančius plėšikus, be galo drąsiai stoji į kovą; narsiai spausdamas priešų būrius, jis atsidūrė vokiečių apsuptyje ir gyvas pateko jiems į nelaisvę“ (p. 243).

⁴² „Surado išeitį iš bemaž beviltiškos padėties Kęstutis, vyras vingraus proto, mokėjęs atremti bet kokią likimo smūgį“ (p. 258).

aklai puolant teigia ir kita fragmentinė charakteristika: „Filium paulo post secutus Kieystutus parens. Hic pro suo more ingenio magis quam impetu tractare arma solitus exercitum per confinia Mazoviae duxit, quae a Litanis maxime aversa, ut longior a perculio videbatur, ita minus solicite communita erat“ (Ko. I, p. 349)⁴³. Kitur Kojalavičius akcentuoja Kęstučio nesiveržimą į valdžią, ramų taikymąsi su tuo, kad ji atitenka kitiems. Pasakęs, kad kadaise iš Jaunučio atimtą valdžią Kęstutis savo noru užleido Algirdui, o šiam mirus – Jogailai ir pareiškęs, jog Kęstutis žygiais nusipelnė valstybei daugiau už bet ką kitą, autorius pateikia tokį jį apibūdinantį, žodžio „dignus“ pakartojimu ir litote (non illibenter) papuoštą įvertinimą: „Dignus maxime vel eo nomine principatu, quod eum aliis non illibenter concedere sciret, quo solus dignus meritorum praepudicio aestimabatur“ (Ko. I, p. 354–355)⁴⁴. Ir dar viena fragmentinė charakteristika pabrėžia jo sielos santūrumą (temperati animi), parodytą pasitaikius likimo duotai puikiai progai, ir jos pastovumą ([animi] constantis), paisant draugiškumo: „Magnum hoc et temperati in egregiae fortunae occasione animi, et constantis in cultu amicitiae argumentum, sed caeteri illud secuti, quam libenter jurejurando fidem Principi novo obstrinxerunt tam inconstanter eandem coluerunt“ (Ko. I, p. 356)⁴⁵. Paskutinė fragmentinė charakteristika tarytum susumuoja ir apibendrina visas ankstesnes: „Ita Heros ille tot casibus medios inter hostes superior, consilio Ulixes, manu Achilles Litvaniae nepotis scelere domi interiit“ (Ko. I, p. 372)⁴⁶. Herojumi

⁴³ „Vėliau sūnaus žygį pakartojo tėvas Kęstutis. Jis, iš seno įpratęs kariauti veikiau sumanumu nei jėga, Mazovijos pasieniais nuvedė kariuomenę į tą Prūsijos pakraštį, kuris, būdamas toli nuo Lietuvos, rodėsi kryžiuočiams gana saugus nuo pavojų ir kur jie nebuvo rūpestingiau įsitvirtinę“ (p. 258).

⁴⁴ „Be galo jis buvo vertas valdžios net ir dėl to, kad ją mokėjo mielai kitiems užleisti, pats už nuopelnus būdamas jos labiausiai vertas“ (p. 262).

⁴⁵ „Šitai svariai įrodo, kaip santūriai jis žiūrėjo į likimo siūlomą gerą progą ir kaip pastoviai paisė draugiškumo; kiti, juo pasekę, nors ir prisiekė būti ištikimi naujajam valdovui, šios priesaikos deramai nesilaikė“ (p. 263).

⁴⁶ „Šitai tas didvyris, ne vieną kartą ištrūkęs iš priešo nagų, dėl savo sumanumo tikras Lietuvos Odisėjas, o dėl narsumo – Achilas, žuvo gimtajame krašte per brolių kaltę“ (p. 273).

pavadinto Kęstučio protas, gebėjimas rasti geriausią sprendimą (consilium) prilyginamas visų laikų ir tautų išradingumo ir sumanumo idealui bei konstantai Odisejui, o narsus kardo vartojimas (manu) – karingumo konstantai Achilui.

Tarp karingų ir veiklių vyrų kontrastingai išsiskiria Šventaragio paveikslas. Jau pirmoji fragmentinė charakteristika pabrėžia jo švelnoką prigimtį: „Sed juvenis aetatis vel ingenii molioris vitio necdum audendo par timidiora consilia secutus est“ (Ko. I, p. 89–90)⁴⁷. Švelni prigimtis čia pristatoma kaip tam tikras trūkumas (vitium), sąlygojans nedrąsumą (necdum audendo) ir bailius sprendimus (timidiora consilia). Kitoje vietoje nurodoma, kad dėl romios prigimties Šventaragis buvo toli nuo garbės troškimo (ab omni ambitione remotissimus) ir tuo pačiu išvengė valdovo padėties pavojų: „Inter varias Principum factiones et caedes ipse solus ut jure principatui proximus, ita quietiore ingenio ab omni ambitione remotissimus extra invidiam et suspiciones agebat“ (Ko. I, p. 131)⁴⁸. Trečioje fragmentinėje charakteristikoje apibūdinamas Šventaragio santykis su karyba. Autorius sako, kad minkštesnė nei yra įprasta prigimtis nedavė jam kario gabumų: „ad bella enim illi et natura solito mitior ingenium non dederat, et aetas jam deerat“ (Ko. I, p. 138)⁴⁹. Verta pabrėžti, kad Kojalavičius, visais trim atvejais apibūdinamas Šventaragio prigimtį kaip švelnią, sugeba nesikartoti, rasdamas tai pačiai sąvokai išreikšti skirtingų žodžių: „ingenium molius“, „quietius ingenium“ ir „mitior ingenium“.

Įdomiai pristatomas Vytenis. Nusakęs jo kilmę, autorius praneša (Ko. I, p. 175), kad jo ugdymas vyko valstybės akivaizdoje (sub Reipublicae oculis) ir visiems žmonėms jį įvertinant ([sub] omnium iudiciis). Toliau pabrėžiama išskirtinė jo, dar vaiko, iš-

⁴⁷ „Tačiau dėl jauno mažiaus, o gal dėl perdaug švelnaus būdo būdamas, be to, nedrąsus, jis pasiklioivė atsargių žmonių patarimais [...]“ (p. 98).

⁴⁸ „Kai kiti kunigaikščiai dėjosi į grupes ir žudė kitas kitą, jis, turėdamas visas teises būti arčiausiai valdžios, tačiau dėl itin ramaus būdo be galo nesavanaudiškas, gyveno, nesukeldamas nei neapykantos, nei įtarimo“ (p. 124).

⁴⁹ „[Šventaragio] prigimtis, švelnesnė nei kitų, nelinko į karą, be to, ir amžius jau nebuvo tinkamas“ (p. 126).

vaizda. Jį pamatęs Traidenis stebėjosi prigimtimi, iš gražaus veido dvelkiančia kažkokiu neprastuoliškumu (*indolem decoro ore non vulgare quidpiam [...] spirantem curiosius demirari*). Vidinei sielos jėgai (*interna animi vis*) kasdien vis augant, Vytenis pradėjo užimti reikšmingas pareigas ir galop tapo sosto paveldėtoju (Ko. I, p. 177). Tiesioginių Vytenio charakteristikų daugiau nėra, o netiesiogiai jį puikiai apibūdina žygiai.

Kai kurios fragmentinės charakteristikos skirtos jau vientisinėmis charakteristikomis apibūdintiems personažams. Jos papildo vientisines. Papildymai paprastai iš esmės nepakeičia vientisine duoto apibūdinimo, jie tik sustiprina ir paryškina jos sukurtą vaizdą.

Viena fragmentinė Skirgailos charakteristika nurodo tokias jo sielos ypatybes: „*inquieto ac suspicaci animo omnia aequo tardius neque ex fide fieri videbantur*“ (Ko. II, p. 48)⁵⁰. Tad prie vientisinės Skirgailos charakteristikos akcentuotų sielos nepastovumo, žiaurumo, prabangos pomėgio dar pridedamas įtaringumas. Kitoje fragmentinėje charakteristikoje pasitelkus antitetiško paralelizmo figūrą tvirtinama, kad be galo pasipūtęs Skirgaila priešų atžvilgiu yra taip smarkiai ištižęs, kaip savųjų atžvilgiu – kraujotroška: „*Amoveretur Lituaniae Praefectura homo superbia sua nemini ferendus quantum in hostes ignavus, tantum in suos cruentus*“ (Ko. II, p. 11⁵¹). Pastaroji fragmentinė charakteristika yra ypatinga tuo, kad ji išsakyta ne autoriaus, o kito personažo lūpomis.

Viena fragmentinė charakteristika dar sykių užsimena apie Žygimanto Augusto nerangumą, jau paminėtą vientisinėje charakteristikoje: „*natura in agendo lentus*“ (Ko. II, p. 442)⁵²; o antra prie kitų ne itin patrauklių vientisinės šio valdovo charakteristikos brouožų

⁵⁰ „[...] neramiam ir įtaringam žmogui rodėsi, jog viskas dedasi pernelyg lėtai ir ne taip, kaip buvo sakoma“ (p. 344).

⁵¹ „Tebūnie pašalintas nuo valdžios Lietuvoje dėl savo išpuikimo visų nekenčiamas žmogus, ištižęs, kai reikalas liečia priešus, žiaurus su savaisiais“ (p. 310).

⁵² „[...] iš prigimties lėtas, ryžtingų veiksmų imdavosi tik tada, kai priversdavo būtinybė“ (p. 708).

prideda jaunatvišką lengvabūdiškumą: „Iuvenili levitate atque primae educationis assuetudine in convivio, saltus, caeteraque iuniorum cum feminis oblectamenta pronior“ (Ko. II, p. 404)⁵³.

Net septynios fragmentinės charakteristikos papildė dvi vientisines Vytauto charakteristikas. Kokių nors naujenybių Vytauto vaizdui jos nesuteikia. Jos pristato jį kaip nepaprastai smarkų vyrą: „vir acerrimus“ (Ko. I, p. 374);⁵⁴ kaip ryžtingai vartojantį kardą ir gebantį rasti geriausius spėdimus jaunuolių, apibūdintą tais pačiais žodžiais, kaip ir Livijaus Gnėjus Marijus: „juvenis manu consilioque promptus“ (Ko. I, p. 348);⁵⁵ kaip ypatingų gabumų vadą: „Vitolus insigni ingenio“ (Ko. I, p. 352)⁵⁶; kaip ryžtingos ir gebančios tinkamai reaguoti į aplinkybių kaitą prigimties žmogų: „ut erat prompto versatilique ingenio“ (Ko. II, p. 9)⁵⁷; kaip veržlaus būdo karį: „ferociore ei essent a natura impetus“ (Ko. II, p. 87)⁵⁸; kaip labai veiklų valdovą: „ut enim erat concitatore ingenio, nihil ipse lente agebat et in aliis moras oderat“ (Ko. II, p. 104)⁵⁹. Paskutinė fragmentinė charakteristika primena jau pomirtinės vientisinės charakteristikos minėtą atsargumą: „Vitoldo, homini neque incauto“ (Ko. II, p. 128)⁶⁰.

Randame dvi Jogailai skirtas fragmentines charakteristikas. Vienoje pabrėžiamas jo pamaldumas: „Rex pietissimus, haud ignarus ut bella ipsa ex humanis affectibus plerumque originem habere ita victorias solius Numinis nutu dispensari, ante sacras aras, cum interea incruento sacrificio litaretur, in genua provolutus imminenti praelii

⁵³ „Jaunatviškai lengvabūdiškas, be to, iš mažumės taip išauklėtas, kad mėgo puotauti, šokti ir visai linksmintis su moterimis“ (p. 674).

⁵⁴ „[...] ryžtingas vyras“ (p. 274).

⁵⁵ „[...] narsus ir sumanus jaunikaitis, nenuilstantis karys“ (p. 258).

⁵⁶ „[...] nepaprastas jo sumanumas“ (p. 260).

⁵⁷ „[...] būdamas sumanus ir miklaus proto“ (p. 309).

⁵⁸ „[...] iš prigimties buvo smarkesnio būdo“ (p. 372).

⁵⁹ „Be galo ryžtingas žmogus, jis nieko nedarė iš lėto, nepakęsdamas ir kitų delsimų“ (p. 395).

⁶⁰ „[...] Vytautui, žmogui gana atsargiam“ (p. 418).

fata supremo rerum omnium arbitrio commendabat“ (Ko. II, p. 86).⁶¹ Kitoje teigiama, kad ligi tam tikro laiko Jogaila nebuvo nerangus karys: „Rex Iagelo, hactenus ad arma impiger“ (Ko. II, p. 103)⁶².

Trys fragmentinės Švitrigailos charakteristikos, kaip ir vientisinė, nepasako apie šio valdovo būdą nieko gera. Vienoje Švitrigailos ypatybių visumą, kaip ir Skirgailos charakteristikoje, išreikštą žodžiu „genius“, autorius apibūdina kaip garbėtroškišką ir dėl to nepastovią: „Nihil quidem constans Vitoldus ab ambitioso Suidrigelonis genio expectare poterat“ (Ko. II, p. 72)⁶³. Kita fragmentinė charakteristika papildo vientisinę, pabrėždama Švitrigailos įnirtingumą, autoriaus vadinamą įsiūčiu ir pasiutimu: „Ad eius rei famam Vilnae vulgatum supra modum furere Boleslaus, neque tantum a convitiis Regem non temperare, sed manu vim barbae eius intentare, Polonis carceres crucesque minari, nisi quam primum sibi Podoliam restitui curarent. Neque multum aberant apud insanum hominem a dictis facta“ (Ko. II, p. 142)⁶⁴. Trečioje sakoma, kad jo sąmonė, ištinusi nuo pasipūtimo, neįstengė išvelgti ateities: „Fastu tumida mens vix dum praesentium periculorum sensu tangebatur, necdum futura ac incerta vel videret, vel aestimaret“ (Ko. II, p. 151)⁶⁵.

Kartais viena fragmentinė charakteristika apibūdina du priešingo būdo žmones. Antitezės būdu pristatomi broliai Švitrigaila ir Jogaila: „inter fratres unum insania infamem, alterum humanitate admirandum“

⁶¹ „Karalius, būdamas labai pamaldus, be to, gerai žinodamas, jog karai paprastai kyla dėl žmonių įgeidžių, o pergalės pasiekiamos tiktai Aukščiausiojo valia, parpuolęs ant kelių prie šventojo altoriaus, kai buvo aukojama nekruvinoji auka, patikėjo būsimo mūšio likimą Aukščiausiajam“ (p. 379).

⁶² „karalius Jogaila, ligi šiol ryžtingas karys“ (p. 394).

⁶³ „Žinoma, iš garbėtroškos Švitrigailos Vytautas negalėjo tikėtis jokio pastovumo“ (p. 367).

⁶⁴ „Kai Vilniuje pasklido gandas apie šią klastą, Boleslovas nepaprastai įsiuto: ne tik išplūdo karalių, bet įsikibo jam į barzdą, o lenkams prigrasino, jog supūdys kalėjime arba įsakys nukryžiuoti, jeigu jie nepasirūpinsią kuo greičiau jam sugrąžinti Podolę. Pasiutėlio žodžiai iš tiesų galėjo pasėti audrą“ (p. 432).

⁶⁵ „Išpuikęs ir pasipūtęs, jis įstengė suvokti tik betarpišką grėsmę, nei matydamas, nei paisydamas būsimų ir neiškių pavojų“ (p. 440).

(Ko. II, p. 144)⁶⁶. Jogaila labai bijojo dviejų priešingo charakterio asmenų: „multum a Vitoldi artibus timebat neque minus a Casimiri ignavia“ (Ko. II, p. 5)⁶⁷. Kartais viena fragmentinė charakteristika atskleidžia bendrus dviejų personažų bruožus: „Kieystutum ac Olgerdum, viros bello exercitatissimos [...]“ (Ko. I, p. 282)⁶⁸. Šalimais sudėtos Skirgailos ir Švitrigailos charakteristikos išryškina šių dviejų autoriaus apskritai neigiamai pristatytų asmenų skirtingumą: „Skirgelo in audaciam prunior [...]; Suidrigelo, cui ingenium timidius [...]“ (Ko. I, p. 36)⁶⁹.

Peržvelgę fragmentines *Lietuvos istorijos* charakteristikas, galime pasakyti, kad visos jos yra skirtos vidiniam, dvasiniam personažo turiniui (natura, ingenium) atskleisti. Išorinių duomenų ar nelabai reikšmingų asmens įpročių jos nepateikia.

IŠVADOS

Trumpai apibendrinant visa, kas aukščiau išdėstyta, galima tvirtinti, kad, apibūdinamas minimus *Lietuvos istorijoje* personažus, Kojalavičius pateikia du tiesioginių charakteristikų tipus. Pirmajam tipui priskirtume išsamesnes, ilgesnes, vadinamąsias vientisines charakteristikas. Šių charakteristikų randame dvi rūšis. Vienos tęsia Livijaus bei kitų istorikų tradiciją ir apibūdina vaizduojamo asmens vidines, dvasines, tad abstraktesnes ypatybes. Joms būdingi ilgesni, kartais periodo formos sakiniai, retorinės figūros ir priemonės, įvardytosios personažo ypatybės kartais iliustruojamos pavyzdžiais. Kita vientisinių charakteristikų rūšis parašyta vadovaujantis vėlesniu Svetonijaus ir Augustų istorijos rašytojų pavyzdžiu. Šiose charakteristikose pristatomi ne tik vidiniai, bet ir išoriniai personažo bruožai,

⁶⁶ „[...]vienas garsėjo beprotyste, o kitas – nuostabiu atlaidumu“ (p. 433).

⁶⁷ „Karalius Jogaila, gavęs žinią, kokia padėtis Lietuvoje, didžiai susirūpino, gerai žinodamas Vytauto sumanumą ir ne blogiau – Kazimiero lepšiškumą“ (p. 305)

⁶⁸ „Kęstutis ir Algirdas, didžiai patyrę karo vyrai [...]“ (p. 217).

⁶⁹ „Skirgaila, linkęs griebtis ryžtingų priemonių [...]“; „Švitrigaila, iš prigimties bailesnis [...]“ (p. 333).

nusakomi individualūs įpročiai bei polinkiai. Šių charakteristikų stilius sausesnis, be puošmenų, sakiniai trumpi.

Kitam tipui priklausytų fragmentinės charakteristikos. Tai trumpi apibūdinimai, dažnai skirti ne tokiems svarbiems kūrinio personažams. Kartais fragmentinės charakteristikos apibūdina asmenį tik vieną sykį. Kartais autorius jas išbarsto tam tikroje teksto atkarpoje ir skaitytojas visą aprašomo veikėjo vidinio pasaulio vaizdą turi susidaryti sąmonėje sumuodamas visas fragmentines charakteristikas. Kartais fragmentinės charakteristikos papildo vientisines.

Autoriaus lūpomis apibūdinti *Lietuvos istorijos* personažai neiškyla prieš skaitytojo akis kaip itin sudėtingos ar prieštaringos asmenybės. Daugumą jų galėtume skirstyti į teigiamas ir neigiamas, nes autorius nurodo tik arba baltus, arba juodus aprašomo veikėjo bruožus. Tačiau tokio charakteristikų bruožo nereikėtų laikyti Kojalavičiaus talento yda. Jis būdingas daugeliui istorijos kūrinių. Be to, neturėtume manyti, kad toks principas neturi prasmės. Jis reikšmingas tuo, kad atskleidžia autoriaus asmeninį požiūrį į vaizduojamąjį personažą ir jo veiklą. Tiesioginėmis charakteristikomis Kojalavičius išgrynina, jo nuomone, svarbiausius veikėjo bruožus. Skaitytojas gali pats mintyse pasipildyti autoriaus duotą apibūdinimą, perskaitęs kūrinyje pateiktą medžiagą apie to personažo veiksmus, poelgius, santykius su kitais veikėjais, taip susidarydamas ir išsamesnį, ir gal būt objektyvesnį vaizdą. Antra vertus, būtinai turime pabrėžti, kad nė vienas *Lietuvos istorijos* veikėjas nėra panašus į kitą, kad Kojalavičiui pavyko sukurti skirtingus jų portretus. Pro mūsų akis praslenka romus ir net nedrąsus Šventaragis, laukiniškai veržlus, bet gebėjęs rasti tinkamiausią protinę išeitį iš kiekvienos padėties, nesigiviešęs valdžios narsuolis Kęstutis, godus svetimo labo, žiaurus, įtaringas ir visų bijantis Žygimantas I, orus, taupus, guvaus proto galiūnas, visiems prieinamas, teisingas, gebėjęs nuraminti vaidus Žygimantas II, neramus, ambicingas, veiklus, beatodairiškai narsus ir talentingas kariautojas, išvalgus diplomatas Mykolas Glinskis, išdidus, ambicingas, pasiutiškai niršus girtuoklis

Švitrigaila, lėtapėdis ir lėtakalbis stipruolis, mėgęs muziką, mokytų ir drąsių žmonių kompaniją švaistūnas Aleksandras, išsilavinęs, bet nepakankamai vertinęs tikrąją religiją neveiklus lengvabūdis Žygimantas Augustas ir daugelis kitų. Tad Kojalavičiaus kūrinio veikėjai tikrai nėra siūti ant vieno kurpalio. Ir teigiamai, ir neigiamai charakterizuoti asmenys teigiamybėmis arba neigiamybėmis skiriasi vienas nuo kito.

Daugiausia apibūdinimų skirta Vytautui: jam parašytos dvi vientisinės ir septynios fragmentinės charakteristikos. Jos teigia, kad Vytauto būta karštos prigimties, smarkaus, nepaprastai veiklaus, puikiai išmančio karo meną ir sėkmingai jį taikančio vyro. Šios ypatybės jame derėjo su atsargumu, įvairiopu sumanumu, mokėjimu diplomatiškai apsimesinėti, gebėjimu visiškai nevartoti svaigalų. Du kartus Kojalavičius Vytautą apibūdina žodžiais „consilio promptus“, taip pabrėždamas jo sugebėjimą ryžtingai rasti racionalią išeitį bei sprendimą.

Negalima nesižavėti turtingu Kojalavičiaus žodynu. Labai retai rasime du vienodos leksikos apibūdinimus. Aprašydamas daugelį panašios veiklos personažų, autorius kiekvienam randa vis kitų žodžių. Vieną išimtį sudarytų tris kartus pakartotas apibūdinimas „ingenio versatili“. Jį autorius taiko Vaidevučiui, Kęstučiui ir Vytautui. Tačiau turbūt reikėtų manyti, kad jis taip elgiasi sąmoningai, norėdamas nurodyti tai, kas buvo bendra šiems trimis valdovams ir pasakyti, jog per ilgą Lietuvos istoriją tik jie pasižymėjo įvairiopu sumanumu, sugebėjimu protingai ir tinkamiausiai pasielgti bet kokiomis aplinkybėmis. Beje, šie vyrai panašūs ir veiklumu bei energingumu, autoriaus išsakytu jau skirtingais žodžiais. Du kartus pavartotas junginys „consilio et manu promptus“. Vieną sykį taip apibūdintas Vytautas, kitą – Erdvilo padėjėjai. Visais kitais atvejais Kojalavičius nesikartoja. Pavyzdžiui, gerus karius jis pristato tokiais žodžiais: „princeps fortitudinis militaris“, „bellica gloria celeberrimus“, „magnum militia nomen collegerat“, „ingenio rebus gerendis aptus“, „vir militia probatissimus“, „vir fortissimus“, „iuvenis strenuus“, „viri bello exercitatisimi“, „bellicarum artium peritus“, „periculorum patiens“.

„militaribus studiis commendatus“ ir t. t. Fizinėms jėgoms nusakyti pasitelkia tokius variantus: „corpore laborum patientissimo“, „corpore laborum tolerantissimo“, „virium robur singulare“, „virium robur eximium“ ir pan. Žmogaus vidui, jo prigimties ypatybių visumai nusakyti vartoja žodžius „natura“, „ingenium“, „genius“, „indoles“, „animus“. Mums lieka tik stebėtis, kaip, rašydamas tokį didelį kūrinį, autorius nepamiršo, kad vieną ar kitą žodį personažui apibūdinti jis jau yra pavartojęs ir toliau jo kuo stropiausiai vengė.

SANTRUMPOS

Ad Att. *Ad Atticum*

Aen. *Aeneis*

Aug. *Divus Augustus*

Aur. *Aurelianus*

Car. *Caracalla*

Cic. *Cicero*

De clem. *De clementia*

De rep. *De re publica*

Hadr. *Hadrianus*

Hist. *Historia*

Iug. Bellum Iugurthinum

Ko. *Koialowicz*

Liv. *Livius*

Pert. *Pertinax*

Plat. *Plato*

Rep. *Res publica*

Sall. *Sallustius*

Sen. *Seneca*

Sev. Severus

SHA *Scriptores historiae Augustae*

Suas. *Suasoria*

Suet. *Suetonius*

Tac. *Tacitus*

Verg. *Vergilius*

Gauta: 2009-11-11
Priimta: 2009-11-12

Dalia Dilytė

CHARACTERIZATION TYPES OF PERSONS
IN *HISTORIA LITUANA*
BY ALBERTAS VIJŪKAS-KOJALAVIČIUS

Summary

The author proposed the results of her research, how Albertas Vijūkas-Kojalavičius characterizes fabulous and historic persons in his *Historia Lituana*. There was examined only direct characterization, given by Kojalavičius himself in this work.

The characterization of all persons in *Historia Lituana* composed of the two types. More circumstantial, longer characterization, called all-in-one, belongs to the first type. It is of the two sorts itself. Personal inner, spiritual and psychic, consequently more abstract features are defined by one of them, and this sort can be described as the follow-up of the literary tradition of Livy and some other Roman historians. Longer sentences (they have form of periods sometimes), rhetorical figures are typical for it. Another all-in-one characterization is created according to the tradition of Suetonius and another historians of the lives of the Caesars. Not only inner features, but individual habits are depicted by this sort of characterization. Short sentences without ornamentation make its mark.

Fragmentary characterization belongs to the second type. Kojalavičius uses it for subordinate persons first of all and usually conveys it in short phrases. Sometimes the author uses the fragmentary characterization for some persons just for this once. Sometimes he scatters it over bigger amount of the text, so it is necessary to collect all features of described person for the reader himself. Sometimes the fragmentary character is added to the all-in-one characterization.